

Odnos društvene revolucije i evolucije na primjeru Francuske revolucije

---

Novosel, Tin

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:002743>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odjel za povijest

**ODNOS DRUŠTVENE EVOLUCIJE I
REVOLUCIJE NA PRIMJERU FRANCUSKE
REVOLUCIJE**

Diplomski rad

Student: Tin Novosel

Mentor: profesor emeritus Miroslav Bertoša

Zagreb, prosinac 2016.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
SUMMARY.....	4
1. UVOD.....	5
2. UTJECAJ FILOZOFSKE MISLI NA FRANCUSKU REVOLUCIJU.....	8
2. 1. MONTESQUIEUOVI TEMELJI.....	9
2. 2. VOLTAIREOV DOPRINOS.....	10
2. 3. ROUSSEAUOVA LEGITIMACIJA.....	12
2. 4. RAZVOJ MEDIJA FILOZOFSKIH MISLI.....	14
3. DRUŠTVENA EVOLUCIJA I REVOLUCIJA MASA.....	16
3. 1. PSIHOLOŠKA STRUKTURA MASA.....	18
3. 2. ULOGA MASA U FRANCUSKOJ REVOLUCIJI.....	20
4. EKONOMSKI RAZLOG FRANCUSKE REVOLUCIJE.....	24
4. 1. BURŽOAZIJA.....	25
4. 2. SELO I EKONOMIJA.....	27
4. 3. EKONOMSKE ODREDNICE DRŽAVE, POKUŠAJ ODRŽAVANJA VLASTI.....	29
5. DRUŠTVENE I POLITIČKE OKOLNOSTI PROMJENA, PERIOD USTAVOTVORNE SKUPŠTINE.....	31
6. ULOGA KONTRAREVOLUCIJE U REVOLUCIONARNIM DOGAĐAJIMA.....	35
7. DRUŠTVENA EVOLUCIJA I REVOLUCIJA POJEDINACA.....	37
8. DRUŠTVENE I POLITIČKE OKOLNOSTI PROMJENA, ODREDNICE REVOLUCIONARNE VLADE.....	41

9. ZAKLJUČAK.....	45
LITERATURA.....	47

SAŽETAK

Početa teza ovog diplomskog rada je ta da su društvena evolucija i revolucija temeljni modeli kretanja društva u sklopu Francuske revolucije. U skladu s time, u uvodu se postavljaju okviri njihovog općenitog odnosa i načina na koji ih je potrebno istraživati. Francuska revolucija potom je predstavljena kao niz segmentiranih faza društvenih mikro evolucija i revolucija koje zajedno formiraju šire promjene koje ona kao cjelina predstavlja. Razvoj i promjene filozofskih misli koje su joj prethodile, neodrživost ekonomskih odrednica društva u vrijeme teške krize istog, te šire društvene i političke borbe novonastalih, do tada marginaliziranih ili nepostojećih, i vladajućih struktura društva, zajedno označavaju važnost akumulacije revolucionarnih čimbenika pri postavljanju nove evolucije društva. U borbi za vladajući diskurs u društvu Francuske revolucije, također se predstavlja važnost koju stari društveni sustav, preko djelovanja kontrarevolucije, u njemu ima, te način na koji se odnosi prema novonastalim, pretendirajućim sustavima. S obzirom na to da promjene u društvu u najvećoj mjeri dolaze upravo od strane čovjeka, ovaj diplomski rad također donosi pregled dva modela, odnosno medija, njegovog djelovanja u kontekstu društvene evolucije i revolucije. To se čini preko objašnjenja funkcija koje u takvim okolnostima imaju šire mase i pojedinci društva. Preko perioda Ustavotvorne skupštine nakon pada aristokratskog uređenja društva i Revolucionarne vlade koja je predstavljala teror jednoumlja, predstavljene su dvije društveno - političke faze Francuske revolucije kako bi se dobilo saznanje o ulozi i važnosti kompromisnih i beskompromisnih revolucionarnih djelovanja. Istovremeno donoseći, u razradi široko povezanu kronološku i tematsku platformu tijekom i prirode tadašnjih razvoja i promjena, u zaključku se ističe neodvojivost i međusobni utjecaj raznih faza i struktura društvenih promjena. Francuska revolucija je zapravo, kao primjer odnosa društvene evolucije i revolucije, primjer iz kojeg se mogu izvući šira saznanja o načinu odvijanja ljudske povijesti općenito.

KLJUČNE RIJEČI: Društvena evolucija, društvena revolucija, Francuska revolucija, društvo, razvoj, promjena, odrednica, sustav, okolnost.

SUMMARY

The main starting point of this master's thesis is that societal evolution and revolution are two basic models of societal movement in the French Revolution. Accordingly, in the introduction of the thesis itself, a framework for their general relationship is given and the way they should be investigated explained. The French Revolution was then presented as a series of segmented phases of societal micro - evolutions and revolutions which together form a wider change that it as a whole represents. The progression and changes of philosophical thoughts that preceded it, the unsustainability of economic determinants of society in a time of severe crisis in which it found itself, and the wider social and political struggles of newly established, previously marginalized or non - existent, and ruling societal structures, together indicate the importance of accumulation of revolutionary factors in setting a new societal evolution. In the battle for the dominant discourse in the society of the French Revolution, the importance that the old societal system has in it, through the actions of the counter - revolution, is shown, as well as how it conducts itself in regards to the new, pretending systems. Due to the argument that changes in society largely come by man - made actions, this thesis also provides an overview of the two models, and the media, representing those actions in the context of societal evolution and revolution. This is done through the explanations of functions which, in such circumstances, broader masses and individuals in society have. Over the period of the Constituent Assembly after the fall of the aristocratic organization of society and the Revolutionary Government which conducted policy as a terror of one mindset, are presented two societal and political phases of the French Revolution in order to obtain knowledge about the role and importance of compromising and uncompromising revolutionary action. At the same time bringing, in developing part of the thesis, a widely linked chronological and thematic platform of the course and nature of the then developments and changes, the conclusion of this thesis highlights the inseparability and the influences between various stages and structures of societal change. The French Revolution is in fact, as an example of the relationship between societal evolution and revolution, an example from which wider knowledge about the conduct of human history in general can be drawn.

KEYWORDS: Societal evolution, societal revolution, French Revolution, society, progress, change, determinative factor, system, circumstance.

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada je pobliže objasniti odnos i važnost između, prema autoru, dvaju izrazito relevantnih procesa u proučavanju ljudske povijesti općenito, društvene evolucije i društvene revolucije, koristeći okolnosti i događanja Francuske revolucije kao temelj i primjer rečenog. Kako bismo bolje razumjeli ulogu Francuske revolucije kao, u kontekstu odnosa društvene evolucije i revolucije, mikro procesa preko kojeg je moguće dobiti uvid u širi spektar istraživanja, potrebno je donekle staviti te odnose u određene okvire.

Shema odnosa društvene evolucije i revolucije višeslojna je platforma preko koje je moguće dobiti uvid u, od najužih do najširih povijesnih događaja, koncepata i epoha. Vukući svoje korijene iz evolucije i revolucije u prirodoslovnom smislu tih riječi one u humanističkom i društvenom smislu označavaju sljedeće; Društvena evolucija, u svom najširem značenju, prvenstveno je termin koji određuje napredak, nadogradnju i kontinuirani razvoj određenog društvenog sustava kroz određeno vremensko razdoblje, od trenutka kada se sastavlja dovoljno čimbenika koji taj društveni sustav određuju, do trenutka kada njihov utjecaj postupno prestaje, označavajući kraj određenog sustava ili perioda društvene evolucije. Dakako, ona na to nije ograničena i moguće je društvenu evoluciju sagledati kao više stupnjeva određene prizme. Primjerice, jedna od užih gradacija društvene evolucije pojedinog društva bila bi razvoj jednog sloja građanstva u sustavu koji istražujemo, dok bi jedna od širih gradacija bio razvoj cijelog istraživanog sustava. Društvena evolucija u tom kontekstu označava užu i širi model istraživanja, ali i sve stupnjeve između i izvan tih okvira. Više užih društvenih evolucija dakle, čine širu vezu viših stupnjeva društvenih evolucija, te je takav postupak istraživanja moguće konstantno povezivati, suziti ili širiti čime se dobije mreža društvenih evolucija. Ta mreža društvenih evolucija u međuovisnom odnosu s mrežom društvenih revolucija kojom je određena i koju određuje drugim riječima zovemo povijest. Društvena revolucija, s druge strane od kontinuiranog sporig procesa društvene evolucije, označava relativno nagle, dovoljno ključne čimbenike koji određuju relativne krajeve i početke društvene evolucije. Od najužih do najširih razina, ona služi kao limitirajući čimbenik društvenog sustava kao takvog, te mu daje okvire kojima ga povjesničar određuje. Kao i društvena evolucija dakle, i društvena revolucija ima više stupnjeva unutar određene sheme. Stoga je moguće unutar jedne društvene evolucije imati više

mikro razina društvenih revolucija, no ono što je svakako prisutno jesu dvije makro razine; ona koja je tu društvenu evoluciju započela, te ona koja ju je završila. Gradiranje društvenih revolucija svodi se, te je usko povezano s gradacijom društvenih evolucija, no nije unutar toga puko - pasivan čimbenik. Društvena revolucija određuje društvenu evoluciju u istoj mjeri u kojoj je od nje sama određena. Njihov odnos višestruko je povezan i određen njihovom međuovisnošću.

U sklopu rečenog, generalna shema odnosa društvene evolucije i revolucije izgleda ovako. Uzmimo za primjer oznake A i B kao definirajuće mjere primjera. U sklopu toga postoje dakle društvene evolucije A i B, te pripadajuće društvene revolucije A i B. Društvena evolucija A dakle, započinje društvenom revolucijom A, te traje do trenutka nastanka revolucije B koja započinje društvenu evoluciju B koja potom donosi novu evoluciju na isti način kao što je to revolucija A učinila prijašnjoj evoluciji. Takav sustav donosi općeniti uvid u odnose društvene evolucije i revolucije, no i dalje nepotpun ako se dodatno ne pojasni. Potrebno je u svezi s time ovome pridodati još jedan segment odnosa društvene evolucije i revolucije, a to je oznaka kako pojedinačan odnos između društvene evolucije A i društvene revolucije B primjerice, nije limitirajuće - definitivan. To znači da su dijelovi društvene evolucije A i dalje prisutni u društvenoj evoluciji B. Oni čimbenici koji su od nove društvene revolucije i društvene evolucije koja nakon nje dolazi, dakle od novog sistema, određeni kao pozitivni i dalje će biti aktivni, sve do trenutka kada će postati potpuno podređeni novom sistemu. U skladu s time period u kojem je njihov odnos najbliži, period je velikih odskakanja i nestabilnosti. Ta odskakanja i nestabilnosti traju do trenutka kada novonastala revolucija ne stabilizira novu evoluciju kojoj prethodi. Time ljudska povijest nije isprekidana linija linearnih struktura nego radije umreženi sustav nadogradnje. Stoga bi bilo bolje reći kako društvena revolucija ne briše stare sisteme i sustave, nego donosi nova "pravila igre", odnosno mijenja diskurs kako bi bio prilagođen novom poretku, a marginalizira dotadašnje diskurse ne ignorirajući njihov doprinos novom poretku, već vrjednujući njihovu ulogu u novome sustavu, no više ne kao glavnih čimbenika, nego kao sporednih. Također, pošto unutar jednog društvenog sustava ima mnoštvo čimbenika koji ga tvore: politički, društveni, ekonomski, filozofski i tako dalje... u vezi s time i o pojedinim društvenim evolucijama i revolucijama treba govoriti kao o društvenim evolucijama i revolucijama pojedinih čimbenika, nekada i više njih. Društvena evolucija i revolucija u tom kontekstu nisu samo razvoj zasebnih struktura, nego nadogradnje jedne strukture, koja u svakoj

novoj epizodi i u svakom novom sistemu društvenih evolucija, na svim mikro i makro razinama, pridonosi onoj najvišoj, društvenom uređenju čovječanstva, jednom od glavnih tema istraživanja povijesne znanosti.

U skladu s pojašnjenjima društvene evolucije i revolucije, cilj ovog rada je pristupiti sistematskom i općenitom pregledu Francuske revolucije u periodu od 1789. godine do 1795. godine, preko više čimbenika koji su je određivali, kao što su filozofski, ekonomski, politički i društveni čimbenici. Donoseći širu sliku i predodžbu ne samo Francuske revolucije kao društvenog procesa punog izmjena i promjena, nego i kao procesa kojega je moguće pratiti preko odnosa društvene evolucije i revolucije, ovaj rad također ističe Francusku revoluciju kao izrazito dobru platformu za proučavanje tih kompleksnih društvenih odnosa.

2. UTJECAJ FILOZOFESKE MISLI NA FRANCUSKU REVOLUCIJU

Kako bi što bolje razumjeli na koji način je filozofska misao utjecala na Francusku revoluciju potrebno je krenuti od prosvjetiteljstva. Intelektualni pokret koji je obilježio 18. stoljeće, prosvjetiteljstvo se u kontekstu društvene evolucije i revolucije može sagledati kao početni, revolucionarni segment koji je otvorio put novoj evoluciji misli, ideja i ideala. U sklopu toga, ključni pojam koji valja razumjeti kada se govori o prosvjetiteljstvu jest razum. Razum koji je obilježje svih ljudi, otvara put k samoodređenju društvene strukture da sama izabere svoju vlast na temelju koncepata kao što su sloboda, pravda, samoodređenje, tolerancija i napredak. Ovo je bilo u direktnoj sprezi s mišljenjima starih društvenih struktura koje su tada bile sinonim vlasti. Naravno, do promjena nije došlo naglo, i trebalo se dogoditi par gradacija promjena kako bi se postojeći sustav promijenio. Imajući to na umu, ideje filozofa i mislioca kao što su Montesquieu, Voltaire i Rousseau nisu jedine vodilje Francuske revolucije. Ali, s vremenom su postali ujedinjujući čimbenik heterogenosti masa na koje su utjecale, jedan od temeljnih društveno - evolucionih procesa koji je, zajedno sa političkom i društvenom situacijom toga doba, oblikovao tijek promjena i vremena koje nakon tih promjena slijedi. Filozofski diskursi, preko pamfleta i skupova, polako ali sigurno širili su se Francuskom, od kavana do trgova, počelo se razgovarati o mogućnosti promjene. Filozofski razgovori i ideje, koji su u prijašnjim vremenima bili u popriličnoj mjeri rezervirani za najvišu elitu, sada su se preko aristokracije i nižeg plemstva, sve do građanstva i pučanstva, počeli prilagođavati i prenositi široj publici, te su je tiho oblikovale u pobornike svojih poruka. No to nije bio manipulativni odnos, već odnos dvaju objekata vlasti koji će pomoću zajedničkih interesa krenuti do statusa vladajućeg subjekta, naroda koji vlada samim sobom. Filozofski mislioci, nezadovoljna aristokracija i vladana većina našli su zajednički jezik kojim će započeti svoj društveno - evolucionih put k promjenama.

2. 1. MONTESQUIEUOVI TEMELJI

Pošto je Francuska revolucija kao takva izrazito složen društveni momentum u povijesti, potrebno je također filozofske misli staviti u određene okvire. Jer za razliku od Engleskih ili Američkih revolucija, Francuska revolucija prošla je mnoštvo faza, koje je također moguće gledati kao segmentne revolucije, čineći tako izrazito složeni i komplicirani proces.¹ U počecima formiranja svojeg novog diskursa francuska aristokracija, u ovim okvirima pojam koji ponajprije predstavlja plemstvo, prvenstveno je bila utjecana od strane filozofske misli Montesquieua, i samog člana aristokracije. Njegova filozofska misao na određeni je način predstavljala evolucijski napredak filozofske misli Lockea.² U svom djelu "Duh zakona" Montesquieu je predstavio društvenu platformu legalne i konstruktivne vlasti. "Liberalna konstitutivna monarhija", kako je takvu vlast nazvao, bila je najbolji mogući model vlasti koji bi cijenio slobodu, toleranciju i narod kojime vlada.³ Takvu vlast moguće je dobiti trodiobom onoga što danas zovemo granama vlasti; sudskom, zakonodavnom i izvršnom, nečime što je u njegovo vrijeme bilo podložno apsolutnoj kraljevskoj vlasti. Razlog te trodiobe nalazi se prvenstveno u tome da nijedna grana ne postane despotska, te da se iz vlasti makne monopol i tiranija. Situacija u Francuskoj krajem 18. stoljeća, postajala je sve zrelija za promjene, nešto čemu je Montesquieuova misao itekako pridonijela, jer u njegovom sustavu trodiobe vlasti, već spomenuta aristokracija počela se zamišljati kao aktivniji sudionik te vlasti, a ne kao ovisni promatrač bez velikog prava glasa. Kasnije će se ispostaviti kako aristokracija kao takva nije bila do kraja spremna prihvatiti Montesquieuove ideje, no u promjeni načina razmišljanja stvorila se određena pukotina u oklopu elite, te se otvorio put da se glavnine njegovih ideja prenesu na ostatak društva. Montesquieu je dakle, pomogao da se napravi prvi korak u razmišljanju na putu promjene društva. Apsolutna monarhija počela je gubiti svoju neupitnu potporu i saveznika u nižim slojevima aristokracije. No ono što je još važnije, započeo se proces u kojem će se dominantni primat nad društvom koji je do tada neupitno uživala, polako početi seliti na suprotan pol društva, mase vladanih. Evolucijski proces apsolutne monarhije u Francuskoj time se bližio

---

¹ Cranston, M. (1989.) *The French Revolution: Ideas and Ideologies* u: *History Today, Volume 39, Issue 5*.

² John Locke bio je engleski filozof političke misli, čiji se rad temeljio na teoriji o prirodnom pravu i stvarnim pravima koje treba upotrebljavati kako bi ljudi razlikovali legalnu i ilegalnu društvenu vladu.

³ Cranston, 1989.

svome kraju, dok je evolucijski proces građanskog društva dobio svoje temelje. Svaki saveznik kojeg je vladajući diskurs polako izgubio, margina društva s vremenom je dobila, čime je počela velika polarizacija društva, promjena odnosa snaga i sukob dvije društvene evolucije. Montesquieuovom doprinosu, s vremenom će se pridružiti još dvojica nositelja prominentnih filozofija Francuske 18. st. Voltaire i Rousseau, donoseći tako svoje doprinose prosvjetiteljskim promišljanjima u evoluciji razmišljanja društva.

2. 2. VOLTAIREOV DOPRINOS

Nadograđujući donekle Montesquieuovu misao kako vlast pripada većem broju visokih članova društva a ne samo kralju i njegovim najbližim suradnicima, Voltaire je donio jednu važnu premisu u daljnjoj evoluciji filozofske misli. Iako se nije slagao s Montesquieuovim premisama o moći koja kontrolira moć, već je zastupao ideje kako moć treba dodatno centralizirati, čime će se osloboditi potencijal te moći kao oslobađajućeg čimbenika naroda, Voltaire je širio pitanja problematike društva.⁴ Trebaju li samo najbogatiji zemljoposjednici biti ti koji će vladati? Ima li nešto drugo osim zemljišta što ljude definira kao bogate i vrijedne? Kolika je važnost savjetnika koji imaju uho kralja? Voltaire je smatrao kako takva pitanja treba dodatno istražiti. No iako je njegova motivacija možebitno prvenstveno bila u napredovanju društva kao takvog, te se odnosila ponajviše na postojeće strukture vlasti, svojim je razmišljanjima, indirektno preko pamfleta i govora ljudi na koje je utjecao, osnažio rastuće razlike u društvu. U ovom kontekstu potrebno je istaknuti kako je glavni Voltaireov uzor u filozofskom razmišljanju bio Francis Bacon, osoba koju je Voltaire izuzetno cijenio.⁵ U tim okvirima Voltaire je vlast vidio u rukama visoke buržoazije, a ne isključivo aristokracije, kako je to Montesquieu odredio. Naravno, Voltaire nipošto nije bio spreman vlast podijeliti beskompromisno, te je svakako bio sklon razmišljanju da se određene norme društvene vlasti moraju ispuniti kako bi neki stalež bio spreman za participaciju u vlasti. Stalež društva koji želi

---

⁴ Isto.

⁵ Francis Bacon bio je engleski filozof, pravnik i državnik čija se djelatnost ponajviše svodila na prirodnu filozofiju i znanstvenu metodologiju. Promicajući važnost znanosti i znanstvenih ophođenja u svakodnevnom životu ljudi ali i političke vlasti, smatra se jednim od najvažnijih filozofskih mislioca prosvjetiteljstva.

participirati u vlasti ima svoju potencijalnu vrijednost, no on tu vrijednost mora dokazati, inače ostaje inercija u društvu koje se konstantno kreće naprijed. Razmišljajući kako društvo ne može funkcionirati ako unutar njega nema velikog broja ljudi koji su korisni, ali koji u isto vrijeme ništa ne posjeduju, Voltaire je smanjivao granice između vlasti i vladanih.⁶ To je učinio tako da je vladanima dao vrijednosnu notu, omogućivši im da se samoodrede kao važna karika unutar društva. Voltaire je također, kao Baconov sljedbenik, isticao napredak kao jednu od glavnih aspiracija ljudi. Unutar tog napretka kao glavne kočnice, vidio je strukture moći koje su po njemu bile nepotrebne i koje su crpile snagu centra moći, kralja. Vrijeme koje dolazi, smatrao je, bilo je zrelo za međusobno korisniji i direktniji odnos krune i njezinih podanika, koji će preuzeti uloge u društvu koje su prije imale nadbiskupije, parlamenti i druge visoke institucije, no ipak i dalje odgovarati kralju.⁷ Upravo te strukture, po Voltaireu, bile su "druga ruka" između vlasti i vladanih, koja je zbog svojih interesa štetila interesima države, odnosno kralja, i naroda. Ono što Voltaire nije nužno očekivao, jest činjenica da su se u takvom odnosu između kralja i naroda dogodile dodatne interpretacije i prilagođavanja njegovih ideja od strane receptora filozofskih misli toga doba, to jest onih na koje su se odnosile, sve širih masa naroda i vlasti u obliku kralja. U skladu s promjenama društvenog razmišljanja kojima je bila podložna i ranija Montesquieuova filozofija, Voltaireova razmišljanja nisu bila zaobiđena. Masa je kralja poistovjetila sa strukturama koje je Voltaire kritizirao, čime je prihvatila dio njegove filozofije koja joj je odgovarala, a odbacila onaj dio koji nije. Također, kralj kao vladajuća struktura, prihvatio je samo dio razmišljanja Voltaira koji je marginalizirao strukture "druge ruke", no nije bio spreman tu prazninu popuniti strukturama vladanih, nego je podrediti sebi kao jedinoj relevantnoj vlasti u društvu. Voltaire se tako pridružio Montesquieuu u doprinosu polakom ali sigurnom pucanju i onako krhkih veza između vlasti i vladanih i širenju podjela ideologija i promišljanja između centra i margina društva. U skladu s time, Montesquieu i Voltaire bili su ponajprije zaslužni za slabljenje tadašnje vlasti i smanjenje njezinih saveznika, koji su se počeli pridruživati sve većem i nezadovoljnijem segmentu društva, onom najbrojnijem. Ti procesi prethodili su novom društvenom uređenju, naposljetku dovodeći i do jednih od glavnih mikro revolucija toga doba, revolucije filozofije i misli. Takvo oslabljenje misaonog legitimiteta centralne vlasti, otvorilo je put i trećem filozofskom razmišljanju, onom koje se više kao

---

⁶ Soboul, A. (1989.) *Francuska revolucija, historijski pregled*, Zagreb: Itro "Naprijed", str. 49.

⁷ Cranston, 1989.

fokusom svojeg promišljanja ne obraća vladajućima, nego se prvenstveno obraća vladanima, narodu. Filozofija Rousseaua konačno je mogla zauzeti centralnu poziciju u misaonoj legitimaciji naroda.

2. 3. ROUSSEAUOVA LEGITIMACIJA

Za razliku od filozofije prethodne dvojice mislioca, Rousseau kao centralni subjekt svojeg filozofskog razmišljanja legitimira vladane, a ne vladajuće strukture. To prije svega znači da narod kao takav nije tek jedna od varijabli na koje bi država trebala paziti kako bi od njega imala koristi, već je upravo taj narod ekvivalent samoj državi. Ovakva su promišljanja predstavljala određenu revoluciju prije revolucije. Dogodio se trenutak kada su diskursi razmišljanja svojom konstantnom evolucijom, preko Montesquieua i Voltairea, te mnogih drugih filozofa prije njih, iznjedrili misao koju više nisu određivali, odnosno kojoj više nisu bili potrebni. Rousseau je svakako dijelove tih razmišljanja preuzeo, no sada ih je podredio svojim novim diskursima, kulminirajući izrazitom popularnošću unutar širokih masa naroda. Do naroda je prodrlo saznanje kako sav onaj sustav vlasti, koji su do tada smatrali neupitno bitnim za svoju egzistenciju, zapravo više treba njih nego što oni trebaju njega. Rousseau je efektivno oslobađao mase sirotinje, seljaka i građanstva, te im dao za pravo da sobom vlada.⁸ Država je sada bila ta koja služi narodu, a ne narod državi. Rousseau je prije svega želio predstavljati mase ljudi, biti poznat kao čovjek iz naroda koji radi za narod. Istinski ljubitelj Rousseauova djela znao je kako Rousseau cijeni vrlinu i slobodu, cijeni dolazak do tih istina živeći život vodeći primjerom u konstantnoj borbi protiv opresije i zabrana.⁹ Nakon što se Rousseauova misao dovoljno proširila među njegovim užim sljedbenicima, zbog svoje duboke ali lako razumljive poruke, bilo je samo pitanje vremena kada će preko njih doprijeti do svekolikog pučanstva. Ulogu države Rousseau prvenstveno vidi u njezinoj ulozi sprječavanja zlouporabe sloboda i održavanja njihovih ravnoteža.¹⁰ Država bi bila u mogućnosti biti idealnim primjerom svojem narodu kako voditi život i kako biti funkcionalnim članom nje same. To je u njegovoj teoriji moguće prvenstveno

---

⁸ Soboul, 1989. str. 49.

⁹ Cranston, 1989.

¹⁰ Soboul, 1989. str. 49.

stoga što je država reprezentativan skup svojeg naroda. Ona zna i razumije što narod želi, jer je i sama narod. Još je jedna karakteristika njegove misli išla u Rousseauov prilog. Zbog vlastitog mišljenja kako je "seljak među filozofima", uspješno je maknuo granice koje su često filozofiju misli distancirale od pučanstva. Naime, gdje je većina filozofa, ma koliko otvorena, vidjela gubitak vremena, Rousseau je vidio potencijal. Jedna od njegovih glavnih misli vodilja oduvijek je bila ta da ide protiv misaone struje vremena, te da se suprotstavi glavnim diskursima filozofije. Upravo takvim razmišljanjima, u narodu koji dijeli njegove simpatije slobode, dobiti će najvećeg saveznika, a narod u njemu mogućnost i okvire realizacije svojih, do tada neostvarivih i nedovoljno artikuliranih, ideja. Možda najveći i najdugotrajniji doprinos Rousseaua narodu bio je doprinos konceptu Republike. Ideja kako je suverenitet nacije u njoj samoj, i kako nije vlast ta koja bira svoj narod, već je narod taj koji bira svoju vlast, ostala je duboko usađena u javnom mnijenju građana Francuske, i preko njih, sve većeg dijela svijeta. Od Francuske revolucije nadalje, nijedan suveren nije bio osiguran i siguran na svome tronu, jer je od tada odgovarao sve širim strukturama vladanih, te više nije bio beskompromisno prihvaćen.¹¹ Ove ideje su u Francuskoj s kraja 18. stoljeća bile tek u prvim fazama koncepcije, no Rousseau je legitimacijom i potvrđivanjem aspiracija heterogenih skupina širokih masa doprinio formaciji ujedinjujućeg cilja, čime su nacija i država kao strukture doživjele revoluciju shvaćanja.¹² Gdje su Montesquieu i Voltaire doprinijeli ekstrinzičnoj povezanosti raznih grupacija društva, dajući im zajedničkog neprijatelja u najvišoj instituciji vlasti, kralju kao predstavniku starog režima, Rousseau je tim, sada povezanim grupacijama, doprinio intrinzično ih povezujući u legitimaciji njihovih ciljeva stavljajući ih u ulogu glavnog diskursa društva. To otprilike znači kako je sve više samo borba masa bila legitimna borba, a tko se nije pridružio bio je gledan kao neprijatelj, ili u najmanju ruku, nebitan za eventualni budući sustav društva. Situacija se neupitno zaoštravala i fluktuacije koje su evidentne u početnim odnosima stare evolucije i nove revolucije počele su se nazirati. Time je evolucija filozofske misli prešla u stadij svojeg razvoja u kojem se približava novoj revoluciji i nije više mogla biti korištena kao potvrda starog poretka. Postala je, sasvim suprotno, jednim od instrumenata njegovog pada, mikro revolucija društva koja je ujedinila njegove neprijatelje i dala im novu svrhu. Filozofska misao bila je spremna za promjene, kako unutar sebe same, tako i za one u širem kontekstu društva.

---

¹¹ Cranston, 1989.

¹² Isto.

2. 4. RAZVOJ MEDIJA FILOZOFSKIH MISLI

Širenje spomenutih filozofskih ideja i razmišljanja sve do margina najšireg spektra društva teško bi, u mjeri u kojoj je to zahvatilo francusko društvo s kraja 18. stoljeća, bilo moguće bez razvoja medijskih instrumenata. Knjige i pamfleti širili su filozofske ideje sve široj publici, a usmena propaganda pojačavala je djelovanje štampe.¹³ Filozofske misli toga doba, temeljene prvenstveno na idejama prosvjetiteljstva, razuma i slobode, bile su lako prilagodljive i široko shvatljive prirode, te su sa štampom imale uzajamno podupirući odnos. Unatoč tome, bilo bi netočno reći kako je razvoj sve slobodnije štampe bio isključivo ovisan o filozofskim idejama, jer sama društvena evolucija štampe toga doba prije svega ovisi o razvoju ekonomskog aspekta društva. Što nije za reći kako ekonomija djelomice ne ovisi o filozofskom razmišljanju, čiji je očiti primjer fiziokratizam.¹⁴ Ono što je svakako vidljivo, jest sve šira filozofska tematika štampe, što je indikator kako je publika pokazivala sve veće zanimanje prema novim razmišljanjima. Svekoliko pučanstvo postajalo je postupno sve obrazovanije i lako dostupnije prodiranju novih ideja. Stvaraju se tako nova društva skupljena oko pojedinih interesa. Primjerice, dolazi do sve brojnijih poljoprivrednih, dobrotvornih, političkih i filozofskih udruženja u svim slojevima društva. Povećava se tako i broj učenih društava u kojima se raspravljalo o filozofiji i društvenim pitanjima, zajedno sa sveučilištima i školama. Jedan od boljih primjera su svakako i masonske lože u kojima su o idejama razgovarali široki slojevi aristokracije i bogate buržoazije.¹⁵ Svi ti interesi svoje su ujedinjenje našli u jednoj zajedničkoj stvari i tematici – promjeni. Bilo da je riječ o ekonomskoj, političkoj ili društvenoj promjeni, filozofska promišljanja imala su i ranije što reći. Sada su imale rastuće grupacije koje će ih saslušati, te šire načine slanja svojih poruka. U prilog tome idu i informacije o sve većem broju publiciranih knjiga i izlasku sve većeg broja novina. Oko 1731. godine u cijeloj Francuskoj je primjerice objavljivano 400 do 500 knjiga, dok je oko 1789. godine taj broj bio dvostruko veći.¹⁶ Među najpoznatijim i najvažnijim djelima toga vremena svakako spadaju, već spomenuti Montesquieuov "O duhu zakona", Voltaireov "Esej o običajima i duhu naroda" i Rousseauov

---

¹³ Soboul, 1989. str. 50

¹⁴ Fiziokratizam je filozofsko - ekonomska teorija razvijena u Francuskoj tijekom 18. stoljeća koja je temeljena na povezanosti izvora bogatstva i gospodarskog razvoja s poljoprivrednom aktivnosti države.

¹⁵ Soboul, 1989. str. 49

¹⁶ Isto.

"Društveni ugovor", no osim njihovih društvenih i filozofskih razmišljanja svakako treba spomenuti i, po mnogima veliko djelo u povijesti misli, "Enciklopediju". Dovršena 1772. godine, "Enciklopedija" je potvrđivala vjeru u napredak nauka i razuma, te je određivala određenu sintezu razmišljanja o istima.¹⁷ Upravo djelima kao što je "Enciklopedija" omogućeno je širenje filozofija najvećih mislioca toga doba. Ona su djelovala kao prva faza "mosta" medija, odnosno poveznica koju su ostali mislioci i sljedbenici koristili kako bi te filozofije širili. Druga faza "mosta" medija bila je šira publicistika, primjerice knjige i pamfleti, koja je, još uvijek limitirajući sadržaj, prilagođavala većim segmentima naroda. Međusobnim djelovanjem tog "mosta" poruka i ranije spomenutim institucija u kojima se o tim porukama razgovaralo, stimuliran je konstantan razvoj medijske infrastrukture. Potreba da se o takvoj tematici razgovara stvaralo je publiku kojoj je publicistika bila sve potrebija, a s druge strane, sve više publicistike doprinijelo je potrebi širenja publike. S obzirom na rečeno, evolucija tadašnjeg razvoja medija filozofske misli izgledala je otprilike ovako. Od izvora filozofske misli, odnosno najvećih mislioca, došlo je do potrebe da se ta misao proširi na subjekte razmišljanja. Preko zajedničkih interesa štampe i filozofske misli dolazi do sve veće afirmacije i distribucije iste. Nadalje, prilagodbom filozofske misli i mase koja je prihvaća, konstantno se povećava spomenuta potreba afirmacije i distribucije. Takav princip tada oblikuje štampu, odnosno publicistiku, donoseći nove principe njihovih djelovanja, u praktičnom smislu, formirajući njihov novi "modus operandi". Takav sustav utjecao je također na razvoj medija općenito, jer se ti novi principi kasnije koriste i u ostalim segmentima izvještavanja i informiranja, primjerice ekonomskom ili političkom. Tako dolazi do iduće društvene revolucije medija, gdje se oni iz jednostavnih prenositelja odredbi i poruka između vlasti i vladajućih, transformiraju u nositelje partikularnih interesa raznih segmenata u društvu, a ne više isključivo vlasti, nešto što je svakako širenju filozofskih razmišljanja bilo višestruko korisno. Iako nije prva karika u lancu evolucije i revolucije medija, pošto se mnoštvo bitnih promjena i razvoja dogodilo od dolaska Gutenbergove revolucije tiska 3 stoljeća ranije, filozofska misao prosvjetiteljstva svakako u njoj ima svoju važnost. Ona je svojim doprinosima tim procesima, od njih i profitirala, dobivši snažnu poveznicu između sebe i subjekta svojih mišljenja, širokih masa naroda.

---

¹⁷ Soboul, 1989. str. 50

3. DRUŠTVENA EVOLUCIJA I REVOLUCIJA MASA

Gustave Le Bon kaže kako civilizacija svakog naroda počiva na malom temelju ideja.¹⁸ Ako je suditi prema takvim kriterijima, u Francuskoj krajem 18. stoljeća svakako bi se moglo govoriti o određenoj izmjeni "civilizacija"; elitne i seoske, odnosno građanske. Tada na vidjelo, potom i prevlast, dolazi novi sklop temeljnih ideja različitih od onih koje su do tada imale primat u društvu. Ideje kao što su sloboda, jednakost ili zajedništvo, svakako su bile dijelom društvene evolucije masa, čimbenik koji će na vlast dovesti "civilizaciju" naroda. Nakon što je došla do razine u kojoj je bila spremna preuzeti i zagovarati, do tada joj neshvatljive koncepte, masa je, svojom mnogobrojnošću, uspjela te koncepte nametnuti. No na početku razvoja jednog od čimbenika evolucije masa o kojem je bilo riječi u prijašnjem poglavlju, filozofske misli unutar prosvjetiteljstva, mase kao takve bile su daleko od spremnosti da budu utjecane njome. Bilo je potrebno mnogo vremena i serija mikro evolucija unutar samih masa, kako bi se došlo do točke revolucije. Te mikro evolucije bile su, prije svega, ekonomske, društvene i obiteljske prirode. Prilikom početka 18. stoljeća zabilježena je tako jedna, u ovom kontekstu, izrazito relevantna pojava. Obitelji na selu, dobivaju sve više potomaka, te ih, u nedostatku zbrinjavanja na samome selu, šalju u gradove, kojima je zbog tadašnjih širenja, bilo potrebno sve više stanovništva.¹⁹ Ta nova, svježja krv u ustajali krvotok grada donosi određeni novi mentalitet; mentalitet koji je prije toga bio prilično rezerviran za i ograničen na selo. Primalne povezanosti unutar obiteljske zajednice, osjećaj pripadnosti, određene odanosti i beskompromisne suradnje, polako ali sigurno ulaze u pore građanskog društva – mijenjajući ga generaciju po generaciju. Određene evolucijske oznake sela, čini se, tada su još uvijek bile prejake kako bi i same dolazile u pitanje, što im je dalo posebnu snagu u odnosu s drugim, slabijim oznakama, prvenstveno gradova, ali potom i države. To masovno useljavanje seljaštva u gradove naravno ne bi bilo shvatljivo niti moguće bez određenih promjena u drugim granama tadašnjeg života. Nove kvalitativne promjene unutar medicine, higijene i samog načina rada, donose temelje povećanog seoskog nataliteta.²⁰ Demografska situacija na selu stoga doživljava rast, čime poziciji sela daje sve veći kapital u

---

¹⁸ Le Bon, G. (2004.) *Psihologija naroda, gomila, revolucija*, Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, str. 19.

¹⁹ Le Roy Ladurie, E. (1996.) *Ruralna civilizacija u: Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Volumen 29.* str. 87 -102.

²⁰ Isto.

budućem odnosu snaga, čineći ga sve spremnijim za nadolazeće turbulencije u društvu. Također, Francusku 18. stoljeća obilježavale su sve veće promjene u feudalnom odnosu. Iako je pravni status kmetova i dalje postojao i bio reguliran pravima i obavezama istih, bilo je to daleko od klasičnog odnosa karakterističnog za prijašnja razdoblja. Takav "status quo" prijašnjeg sustava trajao je do druge polovice 18. stoljeća. U vrijeme početka Francuske revolucije tako, klasični feudalni odnos, i u skladu s time dotadašnji oblik kmetstva, nije više postajao, dok je njezinim završetkom u svakom pogledu završio. Nadalje gradovi, skupovi različitih grupacija stanovništva izrazito heterogene strukture, postajali su sve heterogeniji. Od najbogatije buržoazije do najsiromašnijeg doseljenog seljaka, gradovi su imali sve veću potrebu regulacije odnosa, kako s vlasti tako i unutar sebe. Građanstvo kao društveni sloj, također je postajalo sve raširenije i u skladu s time bilo ga je sve teže regulirati i kontrolirati. S vremenom su zbog raznih okolnosti, a ponajprije zbog sve većeg i šireg međusobnog odnosa, gradovi i građanstvo postajali saveznik sela, kao što je i selo postajalo njihov saveznik. Ekonomski razvitak na svim poljima proizvodnje dodatno je zakomplicirao i heterogenizirao samo društvo u okvirima objekta nad kojim se vlada, što je samo vladanje nad istim činilo podosta težim. Sve veća poboljšanja u ekonomskim infrastrukturama svakako su igrala ulogu u razbijanju krutih i strogih granica koje su do tada imale za zadaću osiguravati neupitnost starog poretka. Masa će se, s vremenom, i u tim pitanjima naći, kao zastupnik svojih interesa, u sve većoj, vodećoj ulozi. Jedno od glavnih pitanja primjerice, na koje je ekonomski razvoj utjecao bilo je pitanje poreza, među važnijim alatima kontrole koje je koristila centralna vlast. Velika većina slojeva počela se ujedinjavati i na široki broj zajedničkih pitanja tražiti odgovore koje često nisu dobili, te su s vremenom odlučili uzeti stvari u svoje ruke. Nešto što, po njima, vladajuća elita nije željela, ili nije bila u stanju uvidjeti, do trenutka kada je za to bilo prekasno. Problematike širih grupacija masa postajale su ujedinjujući čimbenik njihovih odnosa, a vladajući sloj zajednički neprijatelj, jer se jedini činio izuzetim od tih problematika. Iako je kasnijim uvidom u događaje svakako vidljivo kako je i vlast težila rješavanju novonastalih problema, masama to tada nije bilo razumljivo ili dovoljno zadovoljavajuće. Skup ljudi različitih podrijetla stvorili su tako "kolektivnu rasu" nacije, jer su ponavljanim križanjima seoskih i građanskih mentaliteta, u sprezi s vlastitim odnosima s vlašću, stekli zajedničke osjećaje, interese i vjerovanja.²¹ Obiteljski, društveni i ekonomski uvjeti dali su

---

²¹ Le Bon, 2004. str. 135.

time vanjske okvire formiranju masa, dok će im zajedničke društveno - psihološke poveznice dati unutarnju strukturu.

3. 1. PSIHOLOŠKA STRUKTURA MASA

Gomile nemaju druge sposobnosti nego da razaraju.²² Gustav Le Bon ovim je zaključkom gomili dao znatno važniju ulogu nego onu čistog razarača. No potrebno je takvu definiciju, u kontekstu društvene evolucije i revolucije dodatno proširiti. Gomila, odnosno masa naroda, svojim razaranjem usputno donosi novu društvenu revoluciju. Kada je jurišem revolucionarnih masa 14. srpnja 1789. godine osvojena tvrđava – tamnica Bastille, neupitno je nit vodilja sudionika bila rušenje starog sistema. Kako inače objasniti beskompromisno puštanje zatočenika starog režima, i ujedinjenje istih s revolucionarnim snagama. Jasan je to potez delegitimizacije dotadašnjeg sustava i početka stvaranja novog. No ono što ovdje svakako ne treba smetnuti s uma je činjenica da kada se nešto unutar društva ruši, istodobno se otvara put novoj društvenoj evoluciji, evoluciji pobjedničke struje društva. S obzirom na rečeno, također treba spomenuti kako pobjednička struja teško zaboravlja i u potpunosti mijenja društveni period i sustav koji je stvorio potrebu za njezinim stvaranjem. I iako je evolucija formacije masa i gomila, u svojoj prirodi donekle miran i dugotrajan proces, točka u kojoj te grupacije doživljavaju svoju revoluciju i važnu društvenu ulogu, točka je izrazito kaotične i nestabilne prirode. Gomile po svojoj prirodi nisu sposobne puno misliti, one prije svega djeluju.²³ No upravo zbog toga, sposobne su donositi najviše razine društvenih promjena. Strah od promjena koji je nužno prisutan kod pojedinca, u masi na jednostavan način prestaje djelovati. Jedinstvo mnoštva ljudi u borbi za zajednički cilj tim istim ljudima daje dodatan razlog borbe, stvara se određeni momentum unutar društvenih zbivanja, u kojima dotadašnja pravila igre naglo gube na važnosti. Kako bi se ovakav način ponašanja bolje razumio potrebno je pojasniti samu psihološku strukturu masa kao takvih. Prije svega, potrebno je spomenuti kako nije svaka grupacija ljudi nužno masa. Određena grupacija postaje masom tek kada se, u dovoljnoj mjeri, razviju čimbenici

---

²² Isto. str. 148.

²³ Le Bon, 2004. str. 149.

koji je transformiraju u masu. Zajednički cilj, jedinstvenost i beskompromisnost u njegovom dostizanju, te fanatično ophođenje u svojoj interakciji s društvenom okolinom, jedni su od glavnih definirajućih čimbenika masa. Do takvog zajedništva dolazi kada ljudi izgube povjerenje u osnove široko - društvenog psihološkog sklopa koji upravlja njihovim vladanjem, prilikom kojeg ljudi osjećaju izrazito nezadovoljstvo.²⁴ Masa dakle, gubi okvire u koje je imala povjerenja, čime nastaje praznina koju svojom formacijom pokušava popuniti. Rane faze formiranja masa posebno su ranjivi dio njihove buduće psihološke strukture. Za vrijeme tih ranih faza mase se, u pravilu, imaju potrebu uhvatiti za bilo kakvu poveznicu između sebe i ophođenja sustava koji mijenjaju. Praksa je to koja je u svojoj prirodi izrazito paradoksalna, no ne i neshvatljiva, uzevši u obzir kako masama dominiraju vanjske ideje koje nisu izašle iz njih samih, nego su ih one samo prihvatile. Često su to bile, kako je i u Francuskoj revoluciji slučaj, filozofske misli koje su prenošene u sve pore njihovog uređenja. Danas bi primjerice, tu ulogu mogli imati masovni mediji, koji tada još uvijek nisu bili dorasli zadatku. Mase su time grupacija lako manipuliranih, jer su prije svega sljedbeničkog karaktera. One će svojim djelovanjem dovesti do turbulencija i promjena, no kada se nakon rušenja starog sustava pojavi serija nepoznanica, mase će s iznenađujućom lakoćom, ulogu donošenja novih pravila prepustiti nekom drugom, manjinskom dijelu društva. Upravo su unutar Francuske revolucije, ovakvi trendovi jasno prikazani. Od saziva Generalnih staleža 1789. godine preko revolucionarnih događanja do Jakobinske vladavine terora 1793. godine i njezinog završetka, masa je bila isključivo u ulozi instrumenta promjena. Uveliko radi nesigurnosti unutar vlastitih struktura ona je služila kao rušitelj i ispostavitelj novih sustava, ne i sama kao vlast.²⁵ Mase i gomile možemo dakle gledati kao dvostruke strukture. Veliki potencijal koji imaju osposobljava ih za mijenjanje sustava društvenih evolucija, no istodobno ih nepoznanice i nesigurnosti koje te promjene donose ostavlja nespremnima za preuzimanje vlasti. Kako je stoga moguće reći da su mase, osim što su aktivan sudionik društvenih revolucija, i aktivan sudionik društvenih evolucija? S obzirom na to potrebno je reći kako mase unutar društvenih evolucija možda ne preuzimaju vlast, no one nikako unutar njih ne postaju pasivne, jer upozorenja prijašnjih društvenih revolucija novom sustavu ostaju itekako realna. Ključ aktivne uloge masa u društvu nalazi se u njezinoj brojnoj

---

²⁴ Isto. str. 375.

²⁵ Le Bon, 2004. str. 380.

prirodi koja omogućava snažan potencijal za društveno djelovanje. Potencijal koji možda nije uvijek na vidjelu, no on je, unutar masa društva, determinirajuće prisutan.

3. 2. ULOGA MASA U FRANCUSKOJ REVOLUCIJI

Revolucionarni obrati i promjene velikih magnituda unutar Francuske revolucije zasigurno veliki dio svojih uspješnosti mogu zahvaliti svojim masovnim karakteristikama. Gotovo cijeli tijek revolucije djelovao je po tim principima. Iako daleko od prvih ili zadnjih znakova revolucionarnih događanja unutar same Francuske revolucije, kao jedan od događaja u objašnjenju uloge masa u Francuskoj revoluciji moguće je primjerice uzeti, već ranije spomenuti, saziv Generalnih staleža 5. svibnja 1789. godine. Time se nikako ne umanjuje utjecaj financijskih i ekonomskih kriza koje su im prethodile. Posebice zbog činjenice kako su staleži u velikoj mjeri radi njihovih utjecaja i sazvani, i poglavito jer su te krize imale utjecaja na veliki broj ljudi. Samo članstvo Generalnih staleža sastojalo se od tri grupacije; plemstva, svećenstva i građanstva.²⁶ Iako su sva tri izaslanstva tih grupacija, unutar Generalnih staleža predstavljala određenu skupinu stanovništva, posebno važnu ulogu za promatranje društvenog djelovanja masa u Francuskoj ima grupacija građanstva, takozvani treći stalež. Razlozi tome nalaze se u odrednicama masa, objašnjenjima u prijašnjem potpoglavlju, koje ta grupacija ima i u velikom broj stanovništva koje zastupa. Upravo zbog njihovog utjecaja bilo je prilično jasno kako će epilog tog saziva biti novo konstitucionalno uređenje, odnosno "nova pravila igre".²⁷ Kada su zastupnici trećeg staleža odbili sudjelovati u odvojenom zasjedanju i glasanju po staležima, te posebice kada su, svojim odvajanjem od dotadašnje strukture vlasti, 17. lipnja proglasili Narodnu skupštinu, bilo je sve jasnije kako se odnos snaga mijenja.²⁸ U političkoj borbi kralja i trećeg staleža, kralj je sve više gubio svoju poziciju. Kraljeva pozicija prvenstveno je bila takva da je pokušao zaustaviti zasjedanje Narodne skupštine, na što je odgovor trećeg staleža bila demonstracija u obliku prosvjednog odbijanja napuštanja iste. Potom je kralj pokušao poništiti tu

---

²⁶ Sewell, W. H. Jr. (1996.) *Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille* u: *Theory and Society*, Vol. 25, No. 6, SAD: Springer, str. 846.

²⁷ Isto. str. 846.

²⁸ Sewell, W. H. Jr. 1996. str. 847.

odluku, no nakon što se pozicija trećeg staleža učvrstila, kralj je odlučio istu legitimirati. Također je, radi utjecaja okolnosti, odlučio kako se i ostali staleži trebaju priključiti Narodnoj skupštini, što je građanstvo prihvatilo, te je time 9. srpnja nastala Narodna ustavotvorna skupština.²⁹ Time je treći stalež, stalež građanskih masa, napravio prvi korak u promjeni društva. No unutar takve kronologije potrebno je spomenuti dvije stvari. Prvo, "kraljeva masa", odnosno druga dva staleža, primijetivši kako se odnos snaga polako mijenja, počela se, prvenstveno zbog vlastitih interesa, pridruživati zahtjevima trećeg staleža građanstva, što je unutarnji čimbenik slabljenja kraljeve snage, i jačanja snage građanskog staleža. Drugo, široke mase francuskog društva na svaki od ovih događaja imale su svoj snažan utjecaj. Do sazivanja staleža tako, došlo je u nemaloj mjeri upravo zbog sve većeg nezadovoljstva francuskog naroda. Tako je primjerice, važno zahtijevanje građanskog staleža, brojnost članstva u Generalnim staležima u omjeru dvostruko većeg broja zastupnika od članstva druga dva staleža, legitimaciju temeljilo upravo na širokom i brojnom sloju stanovništva kojeg je građanski stalež zastupao.³⁰ Od pljački trgovina i transporta žita, do lokalnih buna zbog gladi, masa je neredima počela implicitno utjecati na vlast i kralja. Činilo se kako je prag tolerancije, taj krhki odnos između vlasti i vladanih koji je stoljećima evoluirao kroz tihe kompromise obje strane, naišao na seriju prijelomnih trenutaka koji će ga redefinirati. Do tada inertni potencijal mase više nije mogao ignorirati turbulencije trenutka koje su nastale preko promjena na gotovo svim poljima društva. U skladu s time, potezi u sukobu kralja i staleža teško da bi išli smjerom pozitivnim za staleže da u svakom trenutku nije postojala određena bojazan vlasti od onih koji su na njezine moguće beskompromisne korake spremni reagirati, mase naroda. Teško je također, s druge strane, očekivati kako su kralj Louis XVI i bliske mu strukture, u potpunosti, ili uopće, shvaćale razinu mogućih promjena koje su tada još uvijek pokušavale prevladati. Već 11. srpnja tako, Louis XVI smijenio je svojeg dotadašnjeg liberalnog ministra Neckera koji je bio u relativno dobrim odnosima s novonastalom Narodnom skupštinom, sastavio vladu s poznatim kontrarevolucionarnim ministrom barunom de Breteuilom, te naredio da Pariz bude pod povećanom kontrolom vojske.³¹ Ovakvim potezima postalo je prilično jasno kako kralj, usprkos većini prijašnjih poteza, u suštini nije spreman predati stari režim novom poretku. Masa je, u obliku pariškog naroda, odgovorila, stavši u

---

²⁹ Isto. str. 848.

³⁰ Sewell, W. H. Jr. 1996. str. 848.

³¹ Soboul, 1989. str. 102.

obranu Narodne skupštine koja se nalazila u nemoćnoj poziciji naspram vlasti. Time je masa doprinijela početku prvog perioda Francuske revolucije.

No tu njezina uloga unutar Francuske revolucije ne prestaje, prije počinje. Već na samom početku revolta francuskog naroda koji je slijedio ranijim događajima, I. Pariške bune, kako će ti događaji kasnije biti znani, masa je odlučila preuzeti kontrolu u promjenama društva. Zauzimanje Bastille označit će vrhunac tadašnjih zbivanja. Vodstvo pariškog naroda, shvaćajući kako bez oružja eventualna buna neće uspjeti, odlučuje da se uspostavi "građanska garda", grupacija koja će omogućavati opću sigurnost i biti javni donositelj reda, 200 oružanih građana koji imaju autoritet nositi oružje.³² No masa, kaotična sfera društva kakva je, odlučuje dobiti oružja za sve svoje članove, te uzima pravdu u svoje ruke. Oružje pribavlja iz gradskih institucija, ljudstvo s ulice, a cilj preko Bastille. Njezino zauzeće 14. srpnja narodu je dalo novu snagu, demonstrirajući njegovu sposobnost vlastima. Taj niz trenutaka započeo je novu društvenu revoluciju koja je prekinula evoluciju dotadašnjeg režima i koja je potaknula razvoj nove društvene evolucije, vladavinu naroda. Vojnici francuske garde priklanjaju se masi, a neistomišljenici bježe iz grada. Pariška buržoazija doživljava tako veliku pobjedu. Stalni komitet, tijelo na početku bune sastavljeno od naroda da predvodi Gradsku vijećnicu, tako sada postaje Pariška komuna. Predstavljala je vlast naroda u Parizu, vlast čiji je suverenitet priznao i sam kralj.³³ Događanja u Parizu nisu bila izolirana, i u izvjesnom vremenu buduće mase Francuske, preko raznih medija, saznale su za ista. Prvi instrumenti masa koji su bili spremni na reakciju bili su sami gradovi. Njihovim potezima kasnije će se pridružiti i sela, čime će se društvena situacija dodatno zakomplicirati. Mnoštvo gradova koji su bili poprište buna imali su za to mnoštvo razloga. Neki su u bune ulazili zbog teške ekonomske ili političke situacije, neki su bili motivirani padom Bastille, neki promjenama u društvu... no svi su imali isti cilj, promjenu sustava, strukture vlasti. Sve više gradova uređivalo je svoju vlast na primjeru Pariza, potom sela na primjeru tih gradova. U gradovima su se dakle, uredile revolucionarne općinske vlasti pod zaštitom lokalnih i mjesnih gradskih, odnosno narodnih gardi.³⁴ Linija utjecaja Pariza na ostale gradove, te potom gradova na sela brzo je postala međusobno dobro povezana mreža. Iako geografski ili komunikacijski blizu ili daleko, u narodu su jačali osjećaji borbe za iste ciljeve.

---

³² Isto. str. 103.

³³ Soboul, 1989. str. 104.

³⁴ Le Bon, 2004. str. 394.

Takav razvoj događaja teško tko je mogao očekivati, tada zasigurno još teže. Sama situacija u Parizu možda i je na početku bila beskompromisno gledana kao nit vodilja ostalim sudionicima, no to je s vremenom postajalo sve rjeđe. Takav sistem revolucija, gdje lokalno zamjenjuje centralno stvaranjem komiteta, Albert Soboul s razlogom zove municipalnom revolucijom.³⁵ Centralizam i kraljevska vlast izmicali su iz zahvaćenih mjesta, te je praznina koja je time nastala popunjena lokalnom vlašću. Kraljevi upravnici napuštali su takva mjesta, te se porez prestao ubirati, utjecaj apsolutizma i države naglo je prestao biti temelj vlasti. Sela su ustrajala pratiti reakciju gradova, no zbog izostanka prava koja su gradovi imali, u selima je prijetilo sve više buna. Seljaci su tako počeli uništavati sve dotadašnje isprave koje su ih kočile u dostizanju statusa građanstva.³⁶ Pljačke, razaranja i niz kratkotrajnih promjena neviđenih razmjera bile su svakodnevice. Nepostojanje javne vlasti i ostavljanje stvari slučaju, te tadašnje razlike grada i sela dovela su do čestih lokalnih sukoba. Bez obzira na međusobno povezani odnos grada i sela, građanski sloj društva nije bio spreman odreći se svojih prava, samo obaveza prema zajedničkoj vlasti. Takvo razmišljanje bilo je posebice neodrživo s obzirom na to da je bilo oprečno ostatku sudionika društvene revolucije, seljacima. Građanska prava bila su, u njihovom međusobnom odnosu, seljački teret. Dvije mase društva bile su spriječene u formiranju jedinstvene mase francuskog naroda. Narodna skupština morala je odabrati između rizika kontinuiranog smjera koji je dobio momentum još od I. Pariške bune ili rizika kompromisnog odnosa s vlastima čiji je autoritet ranije srušila. Odlučila je 4. kolovoza, povezujući oba rizika, negirajući ih tako u kompromisnom rješenju, što nije riješilo cijelu situaciju ali je donijelo "Deklaraciju prava".³⁷ Ta deklaracija službeno u potpunosti ukida feudalni poredak, apsolutizam kraljeve vlasti i stari režim općenito. No, kompromisno, službeno na vlasti ostaje Louis XVI i bliske mu društvene strukture. Ta će se deklaracija kasnije pokazati kao jedan od temelja odluke u kojoj će Ustavotvorna skupština usvojiti "Deklaraciju prava čovjeka i građanina" 26. kolovoza; deklaraciju koja će promijeniti društvo i dati funkcionalni okvir filozofskim, društvenim i političkim idejama o slobodi, jednakosti i pravima svih članova društva. Principi ponašanja i djelovanja masa, objašnjeni u prošlim poglavljima, utjecali su tako na formaciju društvenog okruženja unutar Francuske revolucije. U kontekstu tih okvira odigrat će se sve najvažnije promjene iste. Masa postaje instrument naroda koji je nemoguće ignorirati, donosi važan

---

³⁵ Soboul, 1989. str. 105.

³⁶ Isto. 1989. str. 108.

³⁷ Le Bon, 2004. str. 399.

nepoznati i nepredvidljivi čimbenik u borbi silnih promjena u vladajućim strukturama. I iako će u budućim događanjima imati sve manju aktivnu ulogu, više indirektnu i postraničnu, u kritičnim trenucima promjena njezina uloga ostaje itekako bitna.

4. EKONOMSKI RAZLOG FRANCUSKE REVOLUCIJE

Osim filozofske, političke i društvene, Francuska revolucija ima i svoju ekonomsku platformu. Kroz ratove što su ih francuski kraljevi prije nje vodili, preko godišnjih žetva koje su označavale centralne događaje u životu velike većine stanovništva, do feudalističke prirode tadašnjeg društva, ekonomija je imala važnu ulogu u formiranju i razvoju tadašnje situacije društva. Francuska buržoazija kao takva određena je donekle svojom ekonomskom slikom. Što dakle, sve spada u taj "pogon" naroda i nacije? Prvenstveno, buržoazija je najveći stvaratelj i korisnik ekonomske mogućnosti tadašnje francuske države. Kako bi mogla to biti, potrebna joj je snaga sudjelovanja na širokom spektru ekonomske i financijske proizvodnje. Društvena evolucija ekonomskog tržišta u tom kontekstu, počela je još od revolucionarnih proizvođačkih prekretnica poljodjelstva u Europi, preko vola i starinskog pluga između 5. i 12. stoljeća, te financijskim reformama dvora koje su ih pratile.³⁸ Društvena revolucija istog posebno je vidljiva u razvoju kapitalističkih tendencija 16. stoljeća, postavljajući nanovo temelje novoj društvenoj evoluciji kojom je francusko društvo s vremenom, u 18. stoljeću dobilo široko razgranato ekonomsko društvo zasnovano na zaradi i kapitalu. Ta dva perioda ekonomskog razvoja donijeli su sa sobom dvije bitne stvari. Novi načini proizvodnje pomoću vola i pluga donio je sigurniji produkt, a novi mentalitet kapitalizma osjećaj pripadnosti tog produkta proizvođaču. Ono što je u kapitalističkim principima posebno bitno odnosi se na koncepte privatnog vlasništva i slobode tržišta, dvije odrednice koje će, aktivno i pasivno, utjecati na mentalitet francuske buržoazije, odnosno radništva. U skladu s time potrebno je francusku buržoaziju dodatno objasniti. Buržoazija kao takva sastojala se tako od više segmenata društva. Njezina društvena snaga u nemaloj mjeri sastoji se upravo u njezinoj širokoj ekonomskoj zastupljenosti.

---

³⁸ Le Roy Ladurie, 1996. str. 91.

4. 1. BURŽOAZIJA

Najutjecajniji zastupnik trećeg staleža, buržoazija se dijeli na više dijelova, s obzirom na ekonomske čimbenike. U Francuskoj 18. stoljeća postoje tako grupa "renterijera", grupa slobodnih zanimanja, grupa zanatlija i trgovaca i grupa krupne poslovne buržoazije, odnosno financijska buržoazija.³⁹ "Renterijeri" su predstavljali dio buržoazije koja živi od prihoda sa zemljoposjeda, ponajviše od njezinog iznajmljivanja. Sačinjavali su jedan od bogatijih slojeva općenite buržoazije, u skladu s time i manji dio iste. Grupa slobodnih zanimanja bila je raznovrsna grupa, no imala je poneke zajedničke odrednice, ponajviše u sličnosti kako se ta grupa bavila zanimanjima činovničke prirode. Ta grupacija rijetko je nešto proizvodila, više rukovodila. Grupa zanatlija i trgovaca bila je grupacija unutar koje su se nalazili ekonomski pogoni gradova, dio buržoazije koji je svojim ujedinjenjem u cehove i slične institucije sve više jačao i uzimao maha. Grupa krupne poslovne buržoazije, odnosno financijska buržoazija bila je najbogatiji i najutjecajniji dio iste, kapital kojim je rukovodila i način njezine ophodnje najbolje se predočuje preko sektora bankarstva. Svaka od tih grupacija imala je svoje različite interese u ekonomskoj slici Francuske, no ono što ih je svakako povezivalo u buržoaziju bila je priroda tih interesa u potražnji legitimacije od strane vlasti, što je posljedično dovelo do njihovog dodatnog jačanja. Iako su se ti skupovi potraživanih prava razlikovali donekle od grupacije do grupacije, snage istih uspješno su održavane upravo formiranjem spomenutih grupacija buržoazije.⁴⁰ Dok su te grupacije, u okviru svojih mogućnosti, pratile "pravila igre" postavljena od strane dvora, mogle su ostvarivati i osobni profit. Buržoazija kao takva bila je ponajviše žila kucavica grada, a njezina sve veća autonomija na tržištu, poticana donekle poreznim olakšicama vlasti, dala joj je s vremenom ravnotežu u dotadašnjem monopolu državne blagajne. Dvije ekonomske sfere koje su buržoaziji dale dodatan ekonomski značaj bile su tvornička i industrijska proizvodnja.⁴¹ Treći stalež koji je unutar njih radio predstavljao je glavnu mehanizaciju buržoazije. Od njihove pojave državna ekonomija sve je više trebala upravo ta nova dostignuća u proizvodnji. Stavljena u okvire svojih zanimanja i rada, buržoazija kao takva ne bi bila dovoljno predstavljena ukoliko bi izostalo objašnjenje njihovih svakodnevnih problema, ponajviše ekonomskih i financijskih, ali i

---

³⁹ Soboul, 1989. str. 28.

⁴⁰ Isto. str. 33.

⁴¹ Soboul, 1989. str. 34.

političkih. U tom pogledu izrazito bitna sfera buržoazije bilo je pitanje dnevnice, plaće za koju se radilo; ona je određivala buržoasku platežnu snagu. Naravno, razlike između samih slojeva unutar buržoazije nisu zanemarive, i jednostavno ne bi bilo ispravno izjednačiti platežnu problematiku primjerice, radnika u željezari i uglednog bankara. Dnevnice su, u prvom slučaju, nerijetko tako bile jedva dovoljne za svakodnevne potrebe radnika i njihovih obitelji, često i nisu.⁴² U drugom slučaju, platežna mogućnost je daleko veća, no s njome je neupitno rasla i želja za proširenjem poslovanja, kapitalističkom nagonu. Naravno to ne znači kako i bogatija buržoazija nije ovisila o dnevnici, zaradi i potrošnji. Bogatiji slojevi imali su zaposlenike ili krupni kapital, i kao takvima posao je bio utjecan od strane iste problematike kao i siromašnijem stanovništvu, iako ne u tolikoj mjeri. Troškovi života postajali su sve skuplji; državna potražnja preko poreza zbog bankrotnog stanja bila je izrazito teška, par izrazito slabih žetva povećale su cijenu tada glavne namirnice kruha, proizvodnja je rasla a dnevnicu nije u dovoljnoj mjeri pratila taj rast... U buržoaziji je jačao osjećaj nezadovoljstva. Niži staleži buržoazije bili su izravnije pogođeni, čak i životno ugroženi. Viši slojevi imali su sličnih problema, no u njihovom slučaju ponajviše se osjećalo sputavanje njihovih poslovanja od strane države. Akumulacijom bogatstva tijekom godina smatrali su kako su stekli "pravo" da aktivnije sudjeluju u državnoj ekonomiji, no to im je bilo onemogućeno pravilima starog poretka, "pravilima igre" koja su sve manje bili spremni pratiti. U širokom spektru buržoazije nalazila se zastupljenost u svim važnijim granama tadašnje ekonomije, zajednička želja za promjenama u tadašnjem sustavu, mogućnost da s više ekonomskih i društvenih fronta do tih promjena dođu, i spremnost da na te okolnosti djeluju. Još jedna odrednica velikog dijela buržoazije na cjelokupni treći stalež je ta da najveća grupacija zastupljenosti buržoazije dolazi sa sela.⁴³ Sa sobom tako donosi mentalitet nenaklonosti prema zemljoposjedniku, što dolaskom u grad povezuje s vlašću te potiče želju za promjenom tadašnjeg režima. Od margina ekonomskog sustava narod, odnosno građanstvo, će s Francuskom revolucijom postati ekonomski diskurs, a radništvo glavni pokretač ekonomije.

---

⁴² Isto. str. 36.

⁴³ Soboul, 1989. str. 38.

4. 2. SELO I EKONOMIJA

Dok je buržoazija svoju ekonomsku snagu najviše imala u širokoj radničkoj i kapitalističkoj zastupljenosti, selo je svoju ekonomsku snagu imalo u masi. U Francuskoj 18. stoljeća tako, najveći broj stanovništva sačinjavalo je upravo seosko stanovništvo. Unutar gradova seosko je stanovništvo predstavljalo 20 posto, dok je unutar države seosko stanovništvo predstavljalo čak 75 posto od ukupnog stanovništva.⁴⁴ Također, pošto je Francuska u to vrijeme još uvijek bila pretežno ruralna zemlja, a privredni život se bazirao na poljoprivrednoj proizvodnji, nije teško očekivati kako je ekonomija seoske proizvodnje bila najraširenija. Imala je i velikog utjecaja na društvo općenito, čiji je možda najbolji primjer način na koji je fluktuacija u žetvama i proizvodnji kruha drastično utjecala na društvo. Kada je situacija bila loša, dizale su se bune i neredi. Dok je situacija bila dobra, puno se lakše nosilo s nametima države. Selo se, kao i buržoazija, sastojalo od više slojeva i dijelilo po više čimbenika. Prvenstveno, postajali su slobodni seljaci i kmetovi. I iako je u tadašnjem periodu velika većina seljaka već bila slobodna, kmetstvo kao takvo još nije bilo ukinuto u potpunosti, te ga je bilo potrebno dodatno regulirati, s ciljem da ga se u potpunosti makne iz društva. S obzirom na to, kmetstvo, feudalni sustav i plemićka prava naspram njihovih, bili su glavne motivacije seljaka u Francuskoj revoluciji.⁴⁵ Selo se u okviru iste osjetilo spremnim mijenjati, bilo je spremno izaći iz stoljeća svoje ekonomske i društvene povijesti i pokrenuti novu evoluciju u svojem razvoju. Feudalni sustav kao takav morao je prestati funkcionirati kako bi se otvorio put novoj evoluciji, a period tako velikih ekonomskih nesigurnosti pokazao se izrazito pogodnim za početak novog sustava. U takvim okolnostima polaganim krahom feudalizma selo sve više hvata korak s gradom. Druga važna strukturalizacija seoskog stanovništva svodi se prvenstveno na razlike u bogatstvu, s obzirom na posjede podslojeva seljaštva, i postupne promjene njihovog društvenog statusa u skladu s istim. Životne prilike seljaka u usporedbi jednih s drugima bile su, s ekonomskog gledišta, slične situaciji u gradovima. S obzirom na dio Francuske u kojem se nalaze, odnose koje imaju s tadašnjom aristokracijom i ekonomskom granom u kojoj rade, postoje razne grupacije seljaka.⁴⁶ Nadalje, zbog već ranije objašnjenih okolnosti poboljšanja

---

⁴⁴ Isto. str. 39.

⁴⁵ Soboul, 1989. str. 40.

⁴⁶ Le Roy Ladurie, 1996. str. 100.

standarda života općenito, razni društveni i ekonomski interesi sela sve više dolaze do izražaja. Seljaci su u stanovništvu Francuske 18. stoljeća dakle, zastupani na sljedeći način. Seljaci težaci i sitni seljaci s jedne strane, krupni zakupnici i seoske gazde s druge strane.⁴⁷ Seljaci težaci predstavljali su tako glavninu seoskog proletarijata, radne snage i moguće seoske mobilizacijske strukture. Bili su pritiskivani od strane vlastelinskih, kraljevskih i feudalnih obaveza.⁴⁸ Također, zbog relativno niske dnevnicu u kontrastu povišenja troškova života, bili su izrazito pogođeni cijenama na tržištu. Termin sitnih seljaka odnosi se na seosko stanovništvo kojem vlastita zemlja nije bila dovoljna za ostvarivanje prihoda i životnih potreba, te su radili i na tuđim posjedima kao unajmljenici. Posebno veliki problem predstavljao im je nepovoljan omjer velike potrošnje vremena za malu dnevnicu. S druge strane postoje krupni zakupnici, seosko stanovništvo koje je na uštrb spomenutih siromašnijih podslojeva seljaštva zakupljivalo velika zemljišta. Time je služilo kao jedan od ujedinjujućih čimbenika seoskih mobilizacija. Iako ne nužno i sami veliki proizvođači, način ophodnje njihovih poslovanja bio je u svojoj prirodi kapitalistički. Ovaj dio seoskih zajednica stoga također ima veliku ulogu kao donositelj društvenih i ekonomskih promjena na selo. Kategorija seoskih gazdi je kategorija bogatog i utjecajnog seljaštva koje je posjedovalo i iznajmljivalo velike komplekse zemlje. No za razliku od krupnih zakupnika, seoske gazde imale su veliki unutarnji utjecaj na seosko stanovništvo općenito, ne vanjski. Bili su smatrani "prvacima" sela, a njihovi veliki posjedi plodom njihovog rada, a ne iskorištavanja ostatka seljaštva. Imali su dakle visoki status u selima, a svoje bogatstvo temeljili su prije svega na donekle "luksuznoj" proizvodnji vina.⁴⁹ Velike razlike, u okviru ekonomskih promjena, unutar stanovništva sela postajale su sve izraženije. Osim što su se državni nameti heterogeno odnosili na pojedine grupacije seljaka, tako su i sami posjedi dijelili seosko stanovništvo. Sve veće tenzije unutar istog bile su poticane državnim pritiskom na najsiromašnije strukture sela, pošto su najviše proizvodila. U isto vrijeme, promjene na pitanju posjeda i prava teško su hvatala korak sa zahtjevima proizvodnje i punjenja državne blagajne. Selo se u takvim uvjetima pokazalo spremnim za ekonomsku i društvenu revoluciju, potrebno ga je bilo tek malo pogurati. Tu će ulogu odigrati buržoazija. Potrebno je nasuprot toga spomenuti kako samom Francuskom revolucijom seoska proizvodnja još uvijek ne opada na margine industrije, te će ona još neko vrijeme biti ekonomska osnova društva. No ona s događanjima Francuske revolucije ne ostaje

---

⁴⁷ Soboul, 1989. str. 41.

⁴⁸ Isto. str. 42.

⁴⁹ Soboul, 1989. str 43.

nepromijenjena. Selo će postati homogenije, a primat feudalnih principa društvenog uređenja na selu prebacit će se na kapitalističke principe proizvodnje i ekonomije.

4. 3. EKONOMSKE ODREDNICE DRŽAVE, POKUŠAJ ODRŽAVANJA VLASTI

Francuska država 18. stoljeća nalazila se u snažnoj financijsko - ekonomskoj krizi. Silni ratovi koje je prethodnik Louisa XVI, Louis XV vodio koštali su Francusku teritorija i novaca. Rat za Poljsko nasljeđe, Rat za Austrijsko nasljeđe i Sedmogodišnji rat pokazali su se kao izrazito nepovoljni za Francusku.⁵⁰ Državna riznica bila je gotovo prazna, i bilo je potrebno naći brza rješenja. Ono što je Louis XVI naknadno učinio bilo je daleko od toga. Kontribucijom 2000 milijuna francuskih livra Američkom ratu za neovisnost, dodatno se udaljio od naroda.⁵¹ Kao izrazita otegotna okolnost kralju nadalje, pokazala se njegova supruga, Marija Antoneta. Kći Marije Terezije, Habsburške krune, bila je izrazito potrošna kraljica. Imala je, primjerice, izrazito veliki godišnji budžet samo za odjeću. Kraljevski par s vremenom je postao simbolom nerazumijevanja vlasti za potrebe svojeg naroda. Ekonomska politika francuske vladajuće strukture također je imala još jedan veliki nedostatak. Sve mjere koje je donosila, preko svojeg najvećeg instrumenta poreza, i dalje su s obzirom na okolnosti ostale nepromijenjene, te iracionalno rasle. Porez prema stanovništvu nije bio dovoljno reguliran, a i dalje je izbjegavao visoke slojeve društva - aristokraciju. Nadalje, nedostaci u samom ubiranju poreza također su se pokazali kao veliki problem. Principi oporezivanja bili su preskupi i neodrživi. Porez se loše i neefikasno ubirao, te je time utjecao na dvije stvari. U blagajnu nije dolazilo dovoljno financijskih sredstava, a nezadovoljstvo naroda je raslo. Stari državni porezni aparat evolucijski se istrošio, postao je limitiran i nije više bio u stanju pratiti promjene u društvu.⁵² Ekonomska kriza nije se više mogla riješiti starim metodama, pokušaji izostavljanja aristokracije iz ekonomske realnosti više nisu bili tolerirani. Kralj je bio primoran narodu dati zastupnički glas u financijskim i ekonomskim pitanjima, čime je otvoren put revolucionarnim događanjima u

---

⁵⁰ Spomenuti ratovi imali su izrazitu važnost za cijelu Europu i, preko zemalja koje su u njima sudjelovale, njihove kolonije. Upravo u tim ratovima postavit će se strukture za buduće odnose snaga u Europi i svijetu.

⁵¹ Doyle, W. (1989.) *The Oxford History of the French Revolution* u *Oxford University Press, New York*.

⁵² Soboul, 1989. str. 67.

Francuskoj. Ekonomske okolnosti Francuske 18. stoljeća tako, izrazito su dobar primjer tranzicije i načina funkcioniranja društvene evolucije na zalasku, prilikom promjena koje donosi društvena revolucija na dolasku. Preko predstavnika starog poretka, zastupnika stare društvene evolucije, vidljivo je kako ista sama ne nudi inicijativu promjene, nego pokušava što duže održati staro stanje stvari. Retrospektivno, na konkretnom primjeru Francuske revolucije to je vidljivo na sljedeći način. Od imenovanja Neckera 26. Kolovoza 1788. godine generalnim direktorom financija i državnim ministrom, Louis XVI u svrhu ekonomskih promjena aristokracije zapravo nije imao namjeru učiniti ništa, ili jako malo.⁵³ Svakim svojim sudjelovanjem u tadašnjim događajima, od sazivanja i održavanja Generalnih staleža, preko donošenja "Deklaracije prava čovjeka i građanina", do Ustavotvorne skupštine i vlastitog bijega iz zemlje, kralj je konstantno očekivao povratak na stare ekonomske i društvene strukture. Kada je postalo sve izvjesnije kako je takav konsenzus nemoguće postići, kompromisi su mu postajali sve manje strani, no njegova pozicija morala je biti neupitna. Tako je primjerice, samo imenovanje Neckera, u kraljevom razmišljanju, bio više potez nominalne vrijednosti nego što je to bilo rješenje ikakvih problema. Kada se ispostavilo kako njihovo razmišljanje o ekonomiji nije u skladu, kralj ga je smijenio.⁵⁴ Unutar događanja Generalnih staleža, iako je bio prisiljen okolnostima, kralj je kompromise koje je dao trećem staležu shvaćao samo kao trenutne ustupke, koje će s vremenom vratiti u svoju korist. "Deklaracijom prava čovjeka i građanina" srušen je stari društveni i ekonomski poredak, no za Louisa XVI situaciju je još uvijek bilo moguće spasiti, pošto je još uvijek bio na čelu države, sada kao "obnovitelj francuske slobode".⁵⁵ Napokon, kada je postajalo sve jasnije kako država ide novim smjerom s njim ili bez njega, kralj pokušava neuspješan bijeg, tražeći zaštitu i pokušaj svog povratka u sličnim režimima, u emigraciji. Utjecan više ekonomskim savjetima svoje supruge i dvora istomišljenika nego financijske realnosti države, Louis XVI nije bio spreman na ustupke. Potrebno je u skladu s time svakako reći kako je stara vladajuća društvena struktura, koju je kralj utjelovio, htjela naći rješenje financijske krize. Problemi koji su nastali bili su u tome što u isto vrijeme nije bila spremna mijenjati sebe, nešto što tadašnja situacija nije mogla tolerirati.

---

⁵³ Isto. str. 90.

⁵⁴ Doyle, 1989.

⁵⁵ Soboul, 1989. str. 109.

5. DRUŠTVENE I POLITIČKE OKOLNOSTI PROMJENA, PERIOD USTAVOTVORNE SKUPŠTINE

O događajima koji su prethodili "Deklaraciji prava čovjeka i građanina" već je unutar ovog rada bilo riječi. Preko filozofskih i ekonomskih čimbenika promjena, te njihovom masovnom karakteru, objašnjen je način na koji društvena evolucija svojim krahom neupitno vodi k društvenoj revoluciji, sklopu relevantnih čimbenika koji mijenjaju stanje stvari i u velikoj mjeri zaustavljaju daljnji razvoj dotadašnjih struktura i sistema. Iako je samom "Deklaracijom prava čovjeka i građanina", no ne isključivo njome, srušena stara društvena evolucija aristokracije i staleža, potrebno je također objasniti turbulentna razdoblja nakon njezinog donošenja. Razlog tome nalazi se u složenom odnosu društvene evolucije i revolucije, tako da se nova društvena evolucija ne može u potpunosti pokrenuti, ako prije toga društvo ne prođe kroz period relativno kratkih i intenzivnih serija promjena unutar kojih se postavljaju temelji za novo stanje stvari. Upravo se u tom razdoblju odbacuju ili prenose vrijednosti stare društvene evolucije u prijelazu na novu; odnosno njihovo značenje se podređuje novom diskursu društva. Taj novi diskurs u pravilu nastaje izmjenom i borbom starih i novonastalih pretendirajućih struktura kroz serije mikro revolucija. Na primjeru Francuske revolucije, novo turbulentno razdoblje ponajviše određuju društvene i političke okolnosti samih promjena. Nikako ne zanemarujući time utjecaje filozofskih i ekonomskih čimbenika, koji se nalaze u donekle sporednoj ulozi. Prilično netočno bilo bi reći kako određeni uzroci turbulencija toga doba svoje važnosti nisu imali u ekonomskim ili filozofskim čimbenicima, no društveno - politički društveni segmenti predstavljali su odlučujuće okolnosti. Odmah nakon donošenja "Deklaracije prava čovjeka i građanina" tako, u Francuskoj se naziru nove nesigurnosti.⁵⁶ Rujanska kriza, prva u nizu nadolazećih kriza novih podjela vlasti, svoje je početke zapravo imala u kolovozu, te je pokazala kako je zbog "statusa quo" mnogih pitanja ostalo mjesto društvenim i političkim borbama za vladajući status u društvu. Jedno od tih pitanja bilo je svakako činjenica da donesene dekrete "Deklaracije prava čovjeka i građanina" kralj još uvijek nije ozakonio. Druga politička nesigurnost diskursa buržoazije nalazila se u pristašama stvaranja gornjeg doma parlamenta, takozvanim "monarhistima", segmentu aristokracije koji nije marginaliziran dotadašnjim

---

⁵⁶ Isto. str. 112.

revolucionarnim događanjima i koji je i dalje stajao uz staru vladajuću strukturu, te bio njezin relativno žestoki zastupnik.⁵⁷ Kralj i "monarhisti", prema razmišljanju novolegitimiranih struktura ostavštine starog režima, bili su daleko od spremnosti za primopredaju svojeg društvenog primata buržoaziji. Politička borba starog diskursa ponajviše se zasnivala dakle, na osnivanju gornjeg doma parlamenta na principima Britanskog parlamenta. Gornji dom Francuskog parlamenta funkcionirao bi tako da se njegovo članstvo sastoji isključivo od aristokracije, te da se pravo sudjelovanja u istom određuje pri rođenju a ne biranju.⁵⁸ To možda i ne bi predstavljalo toliki problem novonastalim državnim strukturama ukoliko bi izostali zahtjevi o apsolutnom vetu kralja na odluke zakonodavne vlasti, parlamenta. Time je prijetnja rušenja novonastalih promjena bila itekako realna, zajedno s političkom legitimacijom buržoazije. Nasuprot te dvije političke nesigurnosti, interese buržoazije i revolucije ponajviše je zastupala patriotska stranka. Sama patriotska stranka nije Francusku nužno vidjela izvan okvira monarhije, no kralj se morao distancirati iz aristokratskih okvira i postati dio naroda, vođa jednakih. Kao takva, patriotska stranka beskompromisno je odbijala apsolutni veto kralja.⁵⁹ Politička borba koja je nastala mogla je svoj zaključak dobiti jedino utjecajem šireg naroda. To se unutar listopadskih događaja i dogodilo. Demonstracija naroda zbog teških okolnosti života dala je novu snagu patriotskoj stranci koja je, učvršivši svoju poziciju kao njegov zastupnik, mogla izvojevati političku pobjedu. Unutar listopadskih narodnih borbi, ponajviše maršem na Versailles zbog loše situacije u državi, kralj i "monarhisti" morali su opoziciji ponuditi određene političke ustupke, čime su doživjeli neuspjeh u svojim kontrarevolucionarnim namjerama.⁶⁰ Na uštrb oslabljene monarhije tako, jačao je politički diskurs zastupnika buržoazije. Preko narodnih buna, zahtjevi "monarhista" ostali su neispunjeni, a kralj je svoj dotadašnji nominalni i realni primat vlasti bio prisiljen u većoj mjeri prebaciti na buržoaziju, čime je njezin politički diskurs postao snažniji i relevantniji za društvo. Novi sustav, preko događaja koji su prethodili njenom nastanku i zasjedanjima same Ustavotvorne skupštine, preuzeo je na sebe dio vodeće uloge starijeg sustava kojeg je u procesu zamijenio, odnosno dobio je okvire za postavljanje vlastitih struktura vlasti u društvu.

---

⁵⁷ Doyle. 1989.

⁵⁸ Soboul, 1989. str. 114.

⁵⁹ Doyle. 1989.

⁶⁰ Soboul, 1989. Str. 115.

Početak doba Ustavotvorne skupštine prije svega je i dalje bilo doba tranzicija. Ustavotvorna buržoazija, struktura koja je događajima 1789. godine dobila vrhovnu vlast u državi, još uvijek nije bila u stanju sama vladati Francuskom. Svako revolucionarno doba obilježava period nesigurnosti, period u kojem nove strukture, u turbulenciji promjena, traže "savjete" od starih, no samo u onoj mjeri u kojoj im to ne urušava novostečeni društveni status. S druge strane, stare strukture u ovom periodu još uvijek nisu do kraja podređene novom sustavu, one u ovoj fazi revolucije traže mogući povratak na društvenu pozornicu. Stoga ovo razdoblje Francuske revolucije valja pobliže objasniti. Ustavotvorna skupština nudila je kompromis, htjela je uključiti aristokraciju i kralja u vlast, no podređene njihovim pravilima. Određeni dio nižeg plemstva prihvatio je taj kompromis, no više plemstvo i kralj rezolutno su odbijali ikakve promjene. Objašnjenje njihove politike treba tražiti u tome da su unutar tog kompromisa oni svakako najviše gubili. To ne čudi, s obzirom na činjenicu kako bi se vladajući društveni status u najvećoj mjeri izjednačio, što je kompromisna politika buržoazije zahtijevala, potrebno je da se iz sloja društva koja u datom trenutku posjeduju najviše, dakle dotadašnje vladajuće strukture, najviše i oduzme. Sama skupština bila je zamišljena i formirana kao platforma u kojoj bi bili zastupljeni svi većinski interesi vladajućih grupacija. Postajale su tako razne zastupljene grupacije, ovisno o interesima istih. Od "aristokrata" koji su se snažno borili u obrani povlaštenih, preko "monarhista" koji su ponajviše bili zastupnici kraljevih apsolutnih prava, do "konstitucionalista" koji su predstavljali buržoaziju i uspostavljanje njezine vlasti u okvirima umjerene monarhije.⁶¹ No politički interesi unutar same skupštine bili su tek frakcija onih izvan nje. Riječi Alexisa de Tocquevillea kako je sama revolucija u Francuskoj imala dvije jasno odvojene faze u ovom kontekstu posebno rezoniraju.⁶² Njegovi stavovi kako je društvo Francuske u prvoj fazi rušilo dotadašnji sustav kako bi u drugoj fazi iz njega preuzelo dio onoga što su poštjedjeli na prilično dobar načina sažima okolnosti političkih trenutaka u kojima je funkcionirala Ustavotvorna skupština, te period poslije događanja 1789. godine općenito. Francusko društvo teško je primjećivalo i shvaćalo kompromise unutar promjena vlasti pošto se u njihovoj svakodnevnici malo toga mijenjalo. Teška, neizvjesna i turbulentna vremena organizacijom skupštine nisu prestala opterećivati narod. Buržoazija koja se našla u vodećoj ulozi morala je voditi bitku na tri fronte. Istovremeno se nosila sa zahtjevima aristokracije koja je

---

⁶¹ Isto. str. 120.

⁶² De Tocqueville, A. (1994.) *Stari režim i revolucija*, Zagreb: Politička kultura, str. 9.

kompromisima pokušavala vratiti izgubljeni vladajući politički status, općenitim problemima naroda i uspostavljanjem primata vlastitih interesa. Situacija se otežavala i buržoazija je morala odrediti prioritete svoje politike, postalo je sve jasnije kako vladavina kompromisom neće biti moguća. Time počinje druga faza doba Ustavotvorne skupštine. Glavne odrednice ovog period odnose se na termine buržoaskog liberalizma, racionalizacije državnih institucija i nove socijalne ravnoteže.⁶³ Buržoazija je tako zauzela čvršći stav o uređenju društva, marginalizirajući stavove aristokracije, ali i širih grupacija naroda. Buržoaski liberalizam koncept je koji označava pravnu i političku jednakost, no temeljenu na političkom i donekle imovinskom cenzusu.⁶⁴ Time se također ruši uloga kralja i centralističkog državnog uređenja. To se postiže tako da se kralju, zastupniku starog režima, ukida pravo veta i pravo raspuštanja same skupštine, čime skupština postaje samodostatna. Nadalje, da se novoj široko - društvenoj departmanskoj organizaciji, izglasanoj od strane same skupštine, preko ukidanja službi stare izvršne vlasti daje izravna veza s njom. Racionalizacija državnih institucija prije svega se odnosi na reforme decentralizacije upravnih institucija i sudstva. Ranije spomenuta departmanska organizacija davala je široka prava lokalnoj upravi, te ju je osigurala od utjecaja kralja. Sudska reforma bila je slične prirode. Većina sudskih ustanova podređenih starom režimu je ukinuta, a na njihovo mjesto došle su novonastale sudske ustanove, niži sudovi, koje su trebale djelovati na opću korist naroda. Nova društvena ravnoteža temeljila se na novom tiskanom papirnatom novcu i raspodjeli državne imovine, te na ukidanju feudalnog sistema i omogućenju slobodnog trgovinskog i financijskog prometa u zemlji.⁶⁵ Ovakve novonastale reforme bile su, u praksi, još uvijek daleko od društvenog sustava zamišljenog dotadašnjim deklaracijama. Sustav političkog cenzusa i dalje je golemu većinu stanovništva izuzimao iz vlasti, dok je sustav imovinskog cenzusa održao heterogenost društva. Političke, društvene ali i ekonomske odrednice vremena nalazile su se tek na početku svojeg uređenja i bile su u velikoj mjeri podređene interesima buržoazije. No unatoč razlozima nastanka takvih uređenja, djelovanjem Ustavotvorne skupštine pri uređenju društva, postavljaju se novi temelji i okviri nadolazeće društvene evolucije, u kojoj početni primat imaju žirondinci, zastupnici bogate buržoazije. Novi društveni čimbenici vlasti time se u dovoljnoj mjeri odvajaju i razlikuju od starih, čime se može govoriti o začecima novog društvenog sustava. Prema Tocquevilleu donekle smjer k željama naroda, koji je najviše u promjenama tražio

---

⁶³ Soboul, 1989. str. 129.

⁶⁴ Isto. str. 134.

⁶⁵ Soboul, 1989. str. 152.

reforme.⁶⁶ I iako još podosta daleko od ostvarenja svih svojih promjena, izmjena društvenih evolucija preko revolucije, u ovom je periodu dobila početne platforme koje će nadograđivati.

6. ULOGA KONTRAREVOLUCIJE U REVOLUCIONARNIM DOGAĐAJIMA

Pitanje uloge kontrarevolucionarnih okolnosti u revolucionarnim periodima izmjena društvenih evolucija otvoreno je donekle u predprijšnjem poglavlju. Preko odnosa Louisa XVI naspram nadolazećih ekonomskih promjena moguće je vidjeti protureakciju diskursa koji gubi svoju važnost u novom sustavu koji dolazi. No u slučaju Francuske revolucije, kontrarevolucija nije rezervirana samo za dvor i kralja, te svakako nije isključivo ekonomske prirode. Prilikom opadanja društvenog značaja kralja, aristokracije i plemstva njihova snaga nije trenutno marginalizirana. U odnosima društvenih evolucija i revolucija, društvena kontrarevolucija svoj značaj gubi tek kada više nema realnu mogućnost za ostvarenje svojih ciljeva. To u početnim okvirima revolucionarnih događanja u Francuskoj još uvijek nije bio slučaj. Jedan od glavnih kontrarevolucionarnih čimbenika nalazio se tako u političkoj emigraciji. Ta emigracija, koja je iz Francuske iselila u gotovo sve, društveno i politički, relevantnije zemlje tog doba koristila je svoje veze s tamošnjim utjecajnim istomišljenicima kako bi utjecala na događaje u vlastitoj zemlji, odnosno zaustavila društvene revolucionarne tendencije. Postepeno se htjelo, preko slabije organiziranih graničnih područja Francuske, otvoriti put nestabilnosti jačanja novog društvenog sistema. Emigrantska politika nalazila je svoja uporišta u Rajnskoj oblasti, područjima Italije, Španjolskoj, i u nešto manjoj mjeri, Austriji i Engleskoj.⁶⁷ Osim političkoj emigraciji, Francuska revolucija predstavljala je suprotni društveni sustav i širokom spektru vlasti tadašnjih Europskih kraljevstava. U tom smislu, i kraljevstva starih režima Europe predstavljala su određeni kontrarevolucionarni segment događanjima u Francuskoj. Postupci Louisa XVI tako, većinu svoje legitimacije temeljili su u traženju intervencija stranih kraljevstava, dok je njegov neuspjeli bijeg dodatno pojačao nestabilnosti u samoj zemlji što je posljedično doprinijelo snažnijoj reakciji Europe. Pilnicka deklaracija, potpisana 27. kolovoza od

---

⁶⁶ De Tocqueville, 1994. str. 143.

⁶⁷ Soboul, 1989. str. 154.

strane cara Leopolda II i pruskog kralja Frederika Williama II, iako nominalne prirode, predstavljala je stajalište Europe starog režima, revolucionarnoj Francuskoj prijetilo se europskom intervencijom.⁶⁸ Ta deklaracija služiti će kao vanjski temelj budućim ratnim sukobima. I dok je stav cara Leopolda II o događanjima u Francuskoj, bez obzira na potpisanu deklaraciju, bio donekle nedefiniran i nejasan, njegov nasljednik Franjo II bio je rezolutniji. Situacija u Francuskoj zahtijevala je da se odrekne same deklaracije, što je on odbio. S druge strane, Louis XVI je pokušao na sve načine Francusku poslati u rat, kako bi u turbulentnim okolnostima nakon njega mogao uvesti apsolutnu monarhiju te prekinuti sve tendencije postavljene dotadašnjim revolucionarnim događanjima. U korist ratnim sukobima išla je i politička volja žirondinaca, vodeće vladajuće strukture buržoazije koja je također bila za opciju rješenja situacije ratom, koja im je ekonomski, politički i društveno koristila.⁶⁹ Politički diskurs u zemlji htio se snažnije postaviti prema Europi, pokazati da je suveren i neupitan, samostalan i neovisan. Kao ministar rata izabran je grof od Narbonne, osoba koja je bila zastupnik ratoborne retorike u zemlji.⁷⁰ Društveno - politička situacija u samoj Francuskoj služiti će kao unutarnji temelj budućim ratnim sukobima. I iako je postajala određena opozicija opciji rata između Francuske i širih struktura Europe, čijom je intervencijom grof od Narbonne prije njega otpušten, ona nije bila dovoljno snažna da ga zaustavi, samo je usporila njegov početak. Rat je djelovanjem unutarnjih i vanjskih čimbenika s vremenom postao neizbježan, a ratna zbivanja u Europi koja su trajala do 1815. godine prijeći će okvire same Francuske revolucije, njihovih temelja, i potresti Europu. Međutim, u kontekstu objašnjenja kontrarevolucije unutar ratnih zbivanja odigrat će se ključna prekretnica. Prvenstveno, konačnim padom francuskog kralja Louisa XVI 21. siječnja 1793. godine završila je kontrarevolucija starih struktura.⁷¹ Stari režim je izgubio bitku s promjenama, a kralj Louis XVI glavu. Francusko društvo također više nije tražilo sigurnost u starim okvirima, osjećalo se spremnim budućnost tražiti u okrilju odrednica republike. U ratnim događanjima francuski narod krivnju za stanje u državi našao je u kralju i starom režimu. Spomenute strukture te vrste kontrarevolucije, od plemstva preko političke emigracije do dvora predvođenog kraljem, izgubile su društvenu borbu za vlast, te nije više postojala realna mogućnost njihovog povratka na istu. S obzirom na to, potrebno je spomenuti

---

⁶⁸ Isto. str. 165.

⁶⁹ Soboul, 1989. str. 173.

⁷⁰ Isto. str. 174.

⁷¹ Soboul, 1989. str. 204.

kako uloga kontrarevolucije kao takve nije isključivo u tome da u svojim nastojanjima održavanja starog odnosa stvari osnaži samu revoluciju društva. Postoje i društvene, političke i ekonomske kontrarevolucije kojima se određena pravila starog režima održe u nemaloj mjeri upravo njihovim djelovanjem, što je posebno vidljivo na primjerima tranzicije vlasti različitih grupacija buržoazije u više faza same Francuske revolucije. Unatoč tome, kontrarevolucija koja je pomogla početku rata u njegovoj je kaotičnoj prirodi u većoj mjeri označila svoj poraz, s obzirom na to da više nije mogla parirati promjenama.

7. DRUŠTVENA EVOLUCIJA I REVOLUCIJA POJEDINACA

Koja je uloga pojedinaca u revolucionarnim događajima i evoluciji društva? Svakako ne zanemarujući šire okolnosti koje određuju takve događaje, potrebno je i pojedince u vodećim društvenim ulogama uvrstiti u ista. S obzirom na odnose društvene evolucije i revolucije, utjecaj prijelomnih događaja na ljude koji su njima utjecani golem je. Ljudi su tada najranjiviji i kao takvi, najproduktivniji ili najdestruktivniji, ovisno o njihovom ophođenju u vezi s tim događajem. Prominentni pojedinci u takvim okolnostima reguliraju mase, oni su poveznica vlasti i vladanih, te u skladu s time donekle uređuju javni diskurs društva u kojem djeluju. U kontekstu Francuske revolucije, dva primjera značaja pojedinca u društvu pokazuju se najviše preko osoba prominentne ličnosti prvog perioda revolucije La Fayettea i jednog od glavnih revolucionara drugog perioda revolucije Robespierrea.⁷² Kao mlad, La Fayette je sudjelovao, prije događaja Francuske revolucije, u Američkom ratu za neovisnost, te je u određenoj mjeri njime bio i utjecan. Građanska prava i slobode bili su mu izrazito veliki motivi u daljnjem političkom i društvenom djelovanju. Prvi događaji Francuske revolucije u kojima je La Fayette imao značajniji doprinos bili su događaji Pariške bune i donošenje "Deklaracije prava čovjeka i građanina" o kojima je u ovom radu već bilo riječi. La Fayette je u okvirima Pariške komune postao vođa buržoaske policije, kasnije Nacionalne garde, čime je na raspolaganju imao veliki

---

⁷² Gilbert du Motier, Marquis de Lafayette bio je francuski aristokrat i vojni časnik, jedna od glavnih figura prvog perioda Francuske revolucije. Maximilien Robespierre bio je francuski revolucionar i fizički vođa drugog perioda same revolucije, te glavni teoretičar Jakobinske strukture vlasti.

društveni i politički kapital.⁷³ Tom je prilikom predstavio simbol sa službenim bojama iste.⁷⁴ Sama "Deklaracija prava čovjeka i građanina", u nemaloj je mjeri, također donesena utjecajem La Fayettea, koji je još i prije početka Francuske revolucije Generalnim staležima predlagao njezino donošenje, po principima prijašnjih američkih deklaracija slične prirode. U borbi starih i novih struktura društva, La Fayette je u vrijeme Ustavotvorne skupštine predvodio kompromisnu politiku u državi, politiku čiji uspjeh okolnosti toga doba nisu dopuštale.⁷⁵ Početkom ratnih zbivanja, u okolnostima Francuske objave rata Austriji, La Fayette se našao u staroj ulozi vojnog činovnika, no promjenama političkih elita, ponajviše jačanjem Jakobinaca u Francuskoj, postajao je sve udaljeniji od novonastalih vodećih slojeva društva, a njegova društvena uloga sve više marginalizirana.⁷⁶ Napokon, njegovim uhićenjem od strane Austrije u samom ratu, politička relevantnost La Fayettea gubi svoj tadašnji utjecaj. U osobi La Fayettea bilo je objedinjeno više karakteristika prvog dijela revolucije. Predstavljao je revolucionarne promjene prema slobodi i jednakosti građana, dok u isto vrijeme nije bio spreman na beskompromisne promjene, promjena radi. Tražio je sistematske promjene društva, ne tražeći nužno strogu izmjenu struktura vlasti. Svojim širokim političkim djelovanjem, koje su mu omogućile prominentne društvene funkcije koje je u Francuskoj revoluciji do ratnih zbivanja obnašao, prenio je određeni sklop vlastitih ideja na formaciju nove evolucije društva. Prije nego što je završio prvi aktivni period La Fayetteovog društvenog djelovanja, pojavila se nova rastuća osobnost društva, Robespierre. Pravnik po struci, osoba nadahnuta Rousseauovom filozofijom i ideologijom, u prvoj fazi svojeg društveno - političkog djelovanja, za cilj je imao rušenje kraljevskog apsolutizma. Prva veća društvena funkcija koju je imao bila je ona člana Generalnih staleža, gdje se snažno borio za promjenu sustava društva.⁷⁷ Njegovo političko djelovanje nalazit će se neko vrijeme na marginama društvenog diskursa, no situacija u društvu nakon pada Bastille otvorila je put njegovoj aktivnijoj politici. Kraljevski apsolutizam je pao, te se time ostvario prvi u nizu Robespierreovih političkih ciljeva, pad aristokratskog monopola vlasti. "Ideološkom mozgu punom principa", novonastala situacija u državi predstavlja Robespierreu početnu točku u širenju

---

⁷³ Soboul, 1989. str. 103.

⁷⁴ La Fayette je tom prilikom predložio za simbol grupacije plavo, crveno, bijelu kokardu. Tako je, kombinacijom crveno, plave boje Pariza i kraljevske bijele boje, nastala Francuska trobojnica.

⁷⁵ Soboul, 1989. str. 120.

⁷⁶ Isto. str. 176.

⁷⁷ Brachvogel, C. (1937.) *Robespierre i Francuska revolucija*, Beograd: Biblioteka Nolit, str. 38.

vlastite evolucijske društvene misli širokim masama Francuske⁷⁸. Politička doba Pariške komune i Narodne skupštine indirektno su mu koristila, u borbi društvenih struktura dobivao je sve širu publiku. U vrijeme Ustavotvorne skupštine zalaže se za opće pravo glasa i ravnopravnost svih građana Francuske, te protiv imovinskog cenzusa. Tada također sudjeluje u donošenju "Deklaracije prava čovjeka i građanina". Predstavlja opoziciju kompromisnoj politici La Fayettea i žirondinskih struktura. U to vrijeme počinje djelovati u sklopu Jakobinskog kluba, predstavljajući siromašnije građanstvo, opoziciju bogatoj buržoaziji i političkoj snazi temeljenoj na imovinskoj nejednakosti. Koristio je svaku priliku kako bi smanjio protivnički legitimitet u društvu. Na slučaj u Nancyju u kolovozu 1790. godine, kojim je narod otvoreno ustao protiv politike Ustavotvorne skupštine i koji je pokazao kako La Fayette nema podršku šireg naroda u politici kompromisa, Robespierre je snažno reagirao. Izjavio je kako ta politika nema smisla, s obzirom da je plemstvo protiv kojeg su se odigrale prijašnje bune, još uvijek na vlasti.⁷⁹ Tadašnja vlast, dobivši što je željela u prijašnjim revolucionarnim događajima, pokušala je daljnje nagle promjene zaustaviti. Robespierreu koji je htio najšire moguće slobode cjelokupnog naroda, takvo nešto je bilo nedopustivo. Pokušaj bijega Louisa XVI u Varennesu u lipnju 1791. godine, dodatno je destabilizirao narod, a Robespierreu pridao veći društveni značaj. Protivio se kraljevom oslobođenju, znajući čitati društveno stanje širokih narodnih masa.⁸⁰ Situacija u Varennesu doprinijela je ratnom stanju koje će obilježiti idućih 25 godina Francuske i Europe. Robespierre se na početku protivio ratu, smatrajući kako se Francuska mora baviti sobom i svojim širokim unutrašnjim problemima, no isti taj rat kasnije mu je politički koristio jer je umanjio važnost njegovih najvećih protivnika žirondinaca. Time mu je ostvaren drugi u nizu političkih ciljeva, put k društvenoj vlasti konačno mu je u potpunosti otvoren. Od 27. srpnja 1793. godine član je Odbora javnog spasa, kasnije i javne sigurnosti. Tamo je s istomišljenicima, preko državnog tijela Narodnog Konventa, tadašnje izvršne političke i društvene vlasti, postepeno gradio legitimitet buduće Jakobinske diktature javnog spasa.⁸¹ U okvirima ratnih okolnosti i društvenih nesigurnosti, Robespierre započinje svoje vladajuće političko djelovanje. Ideali i principi kojih se držao u svojem dotadašnjem političkom djelovanju sada su mu postali neupitne smjernice kojima će preko odrednica diktature, beskompromisno predvoditi vladajuće

---

⁷⁸ Isto. str. 65.

⁷⁹ Soboul, 1989. str. 126.

⁸⁰ Isto. str. 164.

⁸¹ Soboul, 1989. str. 245.

strukture prvog perioda Prve Francuske Republike. Neistomišljenike se brzo i brutalno kažnjavalo, smaknuća političkih protivnika su s vremenom postala društvena norma jakobinaca u rješavanju problema političke konkurencije. Sam Robespierre u tom periodu drži se donekle politike jednoulja i u vlastitoj političkoj grupaciji, nastojeći održati revolucionarni savez između jakobinske buržoazije i narodnih masa, sukobljavajući se tako i protiv pretežito konzervativnih i liberalnih krila jakobinskih struktura. Teror i obilježja diktature odvijala su se paradoksalno u ime slobode, zapravo obračuna s neistomišljenicima.⁸² Takve okolnosti koje su obilježavale diktaturu obilježile su i njezin kraj, Robespierre je završio kao kralj Louis XVI prije njega. Utjecaj Robespierrea na evolucijske i revolucijske društvene događaje ima dva značaja. Prvi značaj nalazi se u tome da je svojim političkim pritiscima i govorima, te općenito svojom ličnošću, pridobio najšire mase Francuske, preuzevši na sebe i svoje bliske suradnike vladajuću ulogu pri formiranju republikanskog uređenja države. Drugi značaj nalazi se u načinu na koji je, s njegovim jakobinskim društvenim diskursom, vođena Francuska. Vladajući po principima strahovlade, pokazao je beskompromisna stajališta u sukobu s liberalističkim odrednicama koje je izrazito cijenio. U takvim okolnostima također je posljedično utjecao na formiranje samih republikanskih odrednica budućeg društva. Upravo u tome nalazi se Robespierreova važnost. Narodu je omogućio realizaciju snage koja se u njemu nalazila, no u isto vrijeme bio je primjer opasnosti koje s korištenjem takve snage dolaze. Bio je direktan primjer društvenog djelovanja, ali i indirektan primjer potrebe društvene regulacije. S obzirom na primjere La Fayettea i Robespierrea, uloga pojedinaca u društvenoj evoluciji i revoluciji u korespondenciji je s onom širih masa. U postavljanju i razvoju novih diskursa društva potrebno je pratiti odnos koji prominentni pojedinci i šire mase imaju. Aktivnost pojedinaca u stanju je galvanizirati mase, donekle utjecati na njihovo razmišljanje, formaciju i razvoj. S druge strane, pojedinac se konstantno mora s određenim oprezom odnositi prema masama, jer su ga one u stanju marginalizirati ili srušiti s, prijašnje mu dane, pozicije u društvu. Masama je potreban pojedinac jer svako društvo ima tendencije ka samouređenju, što je donekle nemoguće bez pojedinačne strukturalne prirode istog. Pojedinac su potrebne mase jer ga legitimiraju, odnosno omogućuju mu određeni društveni status. Odnos pojedinaca i masa stoga je međusobno povezani odnos. To su dvije varijable društva koje ne mogu zasebno funkcionirati, te se obostrano reguliraju. Na primjeru Francuske revolucije tako, mase su snažna pokretačka snaga, no njezini potencijali ne

---

⁸² Isto. str. 247.

bi bili u tolikoj mjeri realizirani, i općenito formirani, bez utjecaja i djelovanja pojedinaca na tadašnje društvene okolnosti.

8. DRUŠTVENE I POLITIČKE OKOLNOSTI PROMJENA, ODREDNICE REVOLUCIONARNE VLADE

Period nastanka Revolucionarne vlade obilježile su, u prijašnjim poglavljima spomenute, vanjskopolitičke ratne okolnosti između Francuske i Europske proturevolucionarne koalicije, predvođene Austrijom i Pruskom, i složene ekonomske i društvene unutarnjopolitičke okolnosti u samoj Francuskoj. Nasuprot tih dvostrukih opasnosti, i kada se vidjelo da ih žirondinci nisu u stanju spriječiti, društveni diskurs počeo se mijenjati u korist montanjara, radikalnog političkog kluba koji se u Konventu borio za svoje interese nasuprot bogatoj žirondinskoj buržoaziji.⁸³ Određeni dio članstva montanjara nalazio se u političkoj snazi jakobinskih struktura, donekle spomenutih u prošlom poglavlju. U proljeće 1793. godine dakle, njezinim začetkom, započinje društvena evolucija i revolucija Revolucionarne vlade i njezinog despotskog režima.⁸⁴ Prva odluka iste odnosila se na formiranje Revolucionarnog suda u ožujku te godine. Glavne odrednice tog suda bile su te da je Konvent isključivo za sebe pridržavao pravo imenovanja sudaca, porotnika i podizanja optužnice, te nije bilo dozvoljeno pravo priziva i ukidanja kazne. Na taj je način Revolucionarna vlada objedinila u državnom tijelu Narodnom Konventu izvršnu i sudsku vlast. Idući politički korak Revolucionarne vlade bio je formiranje Odbora javnog spasa, koje je uslijedilo mjesec dana nakon formiranja Revolucionarnog suda. Promjene su se relativno brzo odvijale, a novi diskurs vlasti uzeo je maha. Glavna uloga Odbora javnog spasa bila je da u hitnim situacijama donese odluke i mjere opće obrane koje su preko Konventa morale biti provođene. Jedino što je preostalo kako bi Revolucionarna vlada preuzela na sebe vodeću društvenu ulogu bila je legitimacija od strane naroda. Legitimacija je došla u svibnju 1793. godine, kada je pariški narod, zbog žirondinske nesuradnje s Revolucionarnom vladom, opkolio zgradu Konventa, na sličan način kao što je takve postupke poduzimao protiv drugih struktura

---

⁸³ Soboul, 1989. str. 218.

⁸⁴ Isto. str. 219.

vlasti u prijašnjim fazama revolucije. Žirondinski zastupnici nisu imali izbora i predali su se, čime je završio njihov dotadašnji period vlasti.⁸⁵ Period prve polovice 1793. godine, postavio je temelje iduće faze Francuske revolucije, paradoksalno znanom kao "diktaturom slobode". Složeni problemi razvoja revolucionarnih društvenih tendencija, onemogućavali su održavanje vlasti žirondinaca koji se nisu znali s njima nositi. S obzirom na to, potrebno je spomenuti kako su određene strukture do željenih promjena u skladu s vlastitim interesima, do njih došle prije drugih, primjerice sami žirondinci, te im je sada bilo u interesu da revolucionarna događanja zaustave i primire.⁸⁶ No većina naroda svojim statusom još uvijek nije bila zadovoljna, nešto što je s vremenom jakobinskim grupacijama, sve više u ulozi njihovih jedinih predstavnika, išlo u korist. Radikalizacija vlasti koja je nastala u okolnostima ratnog stanja države proširit će svoje djelovanje, te će u velikoj mjeri međusobnim neslaganjem frakcija samih jakobinaca, odstupiti od svojih primarnih ciljeva narodne obrane i postati instrument u političkoj borbi za društvenu prevlast u Francuskoj. U skladu s time, druga faza pregleda daljnje društvene evolucije i revolucije radikalizacije vlasti ove vrste nalazi se u razdoblju perioda Jakobinske diktature s početkom 5. rujna 1793. godine. U to vrijeme Revolucionarna vlada potpuno je preuzela vođenje svih segmenata društva; od ideologije, preko društvenog uređenja, do vođenja rata sa stranim neprijateljskim silama i ekonomske proizvodnje. Jedan od glavnih mehanizama kojim se pritom vladalo bio je teror. "Modus operandi" društva koji svoj potencijal vuče iz doba izrazitih društvenih nesigurnosti, radikalna vlada koristila je uz pomoć prijašnje stečene legitimacije društva. Teror je kao takav postao organiziran i legaliziran.⁸⁷ Teror vlasti postao je opravdan, a jakobinci su smatrali kako je situacija u društvu i izvan njega zahtijevala njegovu uporabu. Takav model vlasti korišten je kao policijski sustav društvenih pravila i normi postavljenih od strane iste, ali i kao metoda tadašnjeg političkog sustava. U kontekstu društvene regulacije teror je imao dva suprotna učinka. S vojnog i ekonomskog aspekta društva, njegovo djelovanje imalo je relativno organizirane i pozitivne učinke. U situaciji u kojoj se francusko društvo tada nalazilo, stranoj vojnoj opasnosti i egzistencijalnoj društvenoj prijetnji, teror je discipliniranjem i prisilnim kontroliranjem vojne i ekonomske aktivnosti Francuske, omogućio njezinu veću realnu uspješnost na tim područjima. Vlast je tako snažnije preuzela glavnu ulogu u održavanju nacionalne obrane. Masovna mobilizacija naroda i ekonomska proizvodnja koja je prati, bile su

---

⁸⁵ Soboul, 1989. str. 224.

⁸⁶ Isto. str. 220.

⁸⁷ Soboul, 1989. Str. 277.

pod okriljem vlasti, podređujući ih istom cilju, obrani države. Državni interesi stavljeni su u tom smislu nasuprot i iznad privatnih.⁸⁸ S društvenog i političkog aspekta društva, djelovanje terora imalo je destruktivnije učinke. Sama borba između državnih i privatnih interesa koja je ekonomski i vojno bilježila pozitivne rezultate, na društvenom je planu otežavala situaciju u državi. Primjerice, grupacije buržoazije koje su se snažnije bavile ekonomijom, detaljnije objašnjene u trećem poglavlju ovog diplomskog rada, osjećale su se u teroru sve više društveno ugrožene. "Neumorno oko" države koje je pratilo sve više segmenata društvenog života pojedinca utjecalo je na sve negativnija razmišljanja šireg naroda o politici terora. Pokazalo se kako legitimitet koji je takva metoda imala u ratnim okolnostima vanjske politike nije nužno imala i u širim unutarnjim okolnostima društvenog uređenja.⁸⁹ Političke nestabilnosti odnosa u samoj vlasti također su bile izrazito značajne. Unutar tih političkih nestabilnosti moguće je vidjeti prijelazno razdoblje između društvene evolucije i revolucije na primjeru mikro razine Francuske revolucije. Društvena evolucija Revolucionarne vlade prestala je dakle, onog trenutka kada više nije bila sinonimom narodnog pokreta.⁹⁰ To se donekle očituje i u fragmentaciji njezinog sastava. Ideološke i misaone razlike između krhko povezanih segmenata vlasti bili su prevelike da bi se ta povezanost održala. Tako je strah od terora koji je glavni diskurs provodio nad marginaliziranim skupinama u vlasti posljedično doveo do aktivnijeg djelovanja istih. To je dovelo do rascjepa u razmišljanjima glavnih političkih tijela same vlade, Odbora opće sigurnosti i Odbora javnog spasa, kasnije i unutar samog Odbora javnog spasa, u ljeto 1794. godine.⁹¹ Glavna politička struja jakobinaca okupljena oko Robespierrea izgubila je u takvim političkim okolnostima prevlast u Konventu i Pariškoj komuni, svojim dotadašnjim političkim centrima. Tako fragmentirani segmenti vlasti jedan drugome dali su alternativu. Narodni pokret sada je širi od Revolucionarne vlade i više nije bila prisutna kritična masa čimbenika koji su je održavali na vlasti. Nezanemariva odrednica promjena odnosi se i na snažnije povezanosti interesa ostalih političkih čimbenika naspram interesa jakobinaca. Društvena revolucija Revolucionarne vlade odigrala se brzo preko događaja 26., 27., i 28. srpnja 1794. godine. U tom trodnevnom periodu politički sustav Jakobinske diktature je srušen. Sukob između raznih frakcija vlasti Robespierre je iznio pred Konvent, no idući dan onemogućeno mu je govoriti u istom, prilikom čega je

---

⁸⁸ Isto. str. 280.

⁸⁹ Soboul, 1989. str. 294.

⁹⁰ Isto. str. 295.

⁹¹ Soboul, 1989. str. 296.

protivnička grupacija organizirala njegov politički pad. Izostala je čvrsta reakcija Konventa i Pariške komune, hitra revolucija u društvenom komešanju prošla je uspješno.⁹² Naposljetku revolucionarnih događanja, idućeg dana Robespierre i njegovi najbliži suradnici završili su na giljotini. Time je završen period Revolucionarne vlade i postavljeni su temelji narodnih borbi iduće godine. Unutar njih, u turbulentnim okolnostima društva, gradska buržoazija vratit će se na vlast, a prilikom nastanka novog ustava i uspostavom perioda Direktorija 1795. godine, u najvećoj mjeri završit će uži period Francuske revolucije. Revolucionarna vlada dakle, primjer je načina na koji nastaje i završava društvena evolucija i revolucija mikro sustava općenitog diskursa Francuske revolucije. Kada se takva situacija, svojom samostalnom mikro evolucijom, previše udaljila od centralnog puta postavljenog događajima 1789. godine, mehanizmi društva, djelovanjem njezinih protivničkih političkih čimbenika i nedostatkom djelovanja naroda, su je preko mikro revolucije 1794. godine sankcionirali. Iako period vlasti Revolucionarne vlade nije jedini takav primjer unutar Francuske revolucije, jedan je od izraženijih u svojim neuspješnim pokušajima prisilne transformacije društva.

---

⁹² Isto. str. 296.

9. ZAKLJUČAK

Odnos društvene evolucije i revolucije višestruko je povezan i kompliciran odnos koji se sastoji od mnogo čimbenika, te ga je moguće pratiti preko više mehanizama društvenih djelovanja. Teorijski temelji tog odnosa, koji su postavljeni u uvodu ovog diplomskog rada, zapravo su univerzalni u svojim specifičnim i realnim manifestacijama, obrađenima u više poglavlja. U skladu s time postavljena je istraživačka teza ovog diplomskog rada da se Francuska revolucija u periodu od 1789. godine do 1795. godine, može sistematski objasniti preko tog odnosa društvene evolucije i revolucije, u njegovoj užoj i široj prirodi, to jest da je izrazito kvalitetna platforma za istraživanje istog. Preko magnituda promjena koje obilježavaju taj istraživani period, objašnjena je povezanost između više odnosa tadašnjeg društva: filozofskog, ekonomskog, političkog i društvenog, zasebno ih obrađujući. Moguće je tako vidjeti na koji način svaki od tih aspekata prolazi vlastitu društvenu evoluciju i revoluciju, kako mijenja svoj diskurs i kako ta mikro razina društva utječe na formaciju i tijek šire Francuske revolucije. U skladu s time, kako bi se društvo općenito mijenjalo, potrebno je da se promjene prvo dogode u više društvenih segmenata. Primjerice, istaknuta je važnost promjene filozofskih promišljanja i teške ekonomske situacije neodrživih odnosa koji su utjecali na to da stari režim aristokracije izgubi svoj primat u društvu. Uloga masa i pojedinaca u tim društvenim izmjenama također je pobliže objašnjena, kao medija društvenih događanja. Mase su predstavljene kao društveni potencijal promjena, dok su pojedinci, samostalno i preko manjih grupacija, regulatori njezinog djelovanja. U djelovanju društvene evolucije i revolucije nadalje, u pravilu su prisutne dvije sukobljene strane društva, ona koja predstavlja promjene i ona koja predstavlja stari društveni sustav. Stari društveni sustav tako, predstavlja kontrarevoluciju, protutežu promjenama, koja ima dva značaja. Prvenstveno, kontrarevolucija može osnažiti razvoj društvenih turbulencija i ubrzati promjene, dajući im razlog da snažnije djeluju. S druge strane, kontrarevolucija može održati neke odrednice starog društvenog sistema, održavajući svoj status donekle relevantnim. U poglavljima koja se bave političkim i društvenim okolnostima promjena posebno je vidljivo na koji način do njih dolazi. Prijašnje objašnjenim odnosima i čimbenicima društvene evolucije i revolucije u tim poglavljima dani su manji okviri, Francuska revolucija objašnjena je u više faza. Zaključno, Francuska revolucija djelovala je u više faza, preko više struktura i medija, na više

društvenih platforma s više ciljeva. No ono što je u njezinom primjeru od najvećeg istraživačkog značaja upravo je otvorenost na više sistematskih pregleda što dovodi prema mišljenju autora do šireg shvaćanja ljudskog društva i njegove povijesti općenito. Svaka od njezinih faza, svaka struktura i medij, te sve platforme i njihovi ciljevi, zasebno imaju svoje društvene evolucije i revolucije. Njihova povezanost u povijesnom fenomenu Francuske revolucije povezuje najuže i najšire strukture i organizacije društva, te je primjer kako je šira društvena interakcija, u većini svojih segmenata, formirana principima odnosa društvene evolucije i revolucije. Vrijednost takvih univerzalnih društveno – povijesnih koncepata nalazi se u tome da preko realnog primjera teorijskih promišljanja, istraživaču donose saznanja koja je moguće koristiti u daljnjim povijesnim istraživanjima. Francuska revolucija, kao prominentan primjer istih, predstavlja tako određenu smjernicu u istraživanju važnosti društvene evolucije i revolucije u povijesti društva.

LITERATURA

LITERATURA:

BRACHVOGEL, Carry, *Robespierre i Francuska revolucija*, Biblioteka Nolit, Beograd, 1937.

CRANSTON, Maurice, "The French Revolution: Ideas and Ideologies", *History Today*, (1989.), Volume 39, Issue 5.

DE TOCQUEVILLE, Alexis, *Stari režim i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 1994.

DOYLE, William, *The Oxford History of the French Revolution*, Oxford University Press, New York, 1989.

LE BON, Gustave, *Psihologija naroda, gomila, revolucija*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.

LE ROY LADURIE, Emmanuel, "Ruralna Civilizacija", *Radovi Zavod za Hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, (1996.), Volumen 29, 87 - 102.

SEWELL, William H. Jr., "Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille", *Theory and Society*, (1996.), Volume 25, 841 – 881.

SOBOUL, Albert, *Francuska revolucija, historijski pregled*, Itró "Naprijed", Zagreb, 1989.